

Gemengde huwelijken binnen een gemengde gemeenschap

Over de acceptatie van gemengde huwelijken binnen de ex-Joegoslavische
gemeenschap in Nederland

Lidija Markovic

302502

Master: Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Begeleider: T. Veld

Tweede beoordelaar: K. Rusinovic

FSW, Sociologie

Erasmus Universiteit Rotterdam

Rotterdam, 10 april 2011

Inhoudsopgave

<u>1.</u> Inleiding	4
<u>2.</u> Achtergrond Joegoslavië en theoretisch kader	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Voormalig Joegoslavië: een land vol verschillen	6
2.3 De ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland	7
2.4 Theoretisch kader	9
<u>3.</u> Onderzoeksopzet	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Probleemstelling	15
3.3 Selectiecriteria	17
3.4 Theoretische en maatschappelijke relevantie	18
3.5 Methoden en technieken	19
3.5.1 Methoden van analyse	20
<u>4.</u> Over gemengde huwelijken op internetfora; achtergrondinformatie over de opvattingen over gemengde huwelijken in het voormalig Joegoslavië	24
4.1 Inleiding	24
4.2 Korte analyse van de verschillende internetfora	25
4.3 Conclusie	26
<u>5.</u> Gemengde huwelijken onder de loep genomen	28
5.1 Inleiding	28
5.2 Westerse traditie	29
5.2.1 Contacten met andere etnische groepen	29
5.2.2 Voorkeurscultuur en de invloed van de burgeroorlog	31
5.2.3 Acceptatie van gemengde huwelijken	32
5.3 Midden Oosten traditie	33
5.3.1 Contacten met andere etnische groepen	34
5.3.2 Voorkeuren voor partnerkeuze en de invloed van de burgeroorlog op deze voorkeuren	35
5.3.3 Acceptatie van gemengde huwelijken	36
5.4 Balkan traditie of de communistische traditie?	37
5.4.1 Contacten met andere etnische groepen	38
5.4.2 Het belang van cultuur en de invloed van de burgeroorlog	39
5.4.3 Acceptatie van gemengde huwelijken	40
5.4.4 De communistische kijk op gemengde huwelijken	41
5.5 Conclusie	42

6. <u>Achterliggende kenmerken die mede bepalend zijn voor het oordeel over gemengde huwelijken</u>	44
6.1 Inleiding	44
6.2 Opleidingsniveau	44
6.3 De communistische generatie van Tito	45
6.4 Nabijheid etnische groepen in Nederland	47
6.5 Geslacht	47
6.6 Conclusie	48
7. <u>Conclusie</u>	50
7.1 Inleiding	50
7.2 De hoofdbevindingen en terugkoppeling naar de theorie	50
7.3 Kritische reflectie met betrekking tot het onderzoek	53
7.4 Eigen interpretatie van de onderzoeksresultaten	54
7.5 Vervolgonderzoek	54
Literatuurlijst	55
Bijlage	57
Topiclijst	58

1. Inleiding

In Nederland zijn er 3,5 miljoen echtparen, bij 13% van die echtparen is één van de partners in het buitenland geboren. Dit houdt in dat er in Nederland bijna een half miljoen 'gemengde' echtparen zijn waarvan minstens één persoon in het buitenland is geboren. Bij de helft van deze paren zijn beide partners uit het buitenland afkomstig, bij de andere helft komt het iets vaker voor dat de vrouw uit het buitenland afkomstig is dan de man. Veel van de huwelijksmigranten zijn van oudsher afkomstig uit België en Duitsland (De Jong & Harmsen, 2001). Bij gemengde huwelijken waarbij één van de partners uit een mediterrane gebied afkomstig is, is er bij twee van de drie gevallen sprake van een huwelijk tussen een mediterrane man en een Nederlandse vrouw. Dit kan verklaard worden door het feit dat veel van de gastarbeiders uit deze gebieden die in de jaren zestig in Nederland kwamen werken hier een vrouw vonden en zich uiteindelijk in Nederland voorgoed vestigden (*Ibid.*) Dit geldt echter niet voor alle gastarbeiders, onder Turken en Marokkanen zijn gemengde huwelijken een stuk minder populair. Bij ruim 85% van deze groep zijn beide partners uit hetzelfde land afkomstig. In tegenstelling tot Surinamers, waar bij één van de drie huwelijken een Nederlandse partner is betrokken (*Ibid.*).

Tevens blijkt uit onderzoek dat van de vier grootste migrantengroepen met name de Turken en Marokkanen een partner uit eigen land prefereren, bovendien wordt er door de tweede generatie Turken en Marokkanen niet vaker gemengd gehuwd dan door de eerste generatie (Van Huis, 2008). Bij Antillianen en Surinamers is dit wel het geval. Hierbij moet vermeld worden dat in 2002 ruim de helft van de Marokkanen en Turken met een partner uit het eigen herkomstland trouwde. Er is echter wel een afname merkbaar in het aantal 'migratiehuwelijken', waarmee huwelijken worden bedoeld met een partner uit het eigen herkomstland, die nog steeds in het herkomstland woonachtig is. Het lijkt erop dat er zich in plaats van migratiehuwelijken meer huwelijken voordoen met partners uit het herkomstland die in Nederland wonen (*Ibid.*).

Naar gemengde huwelijken onder de vier grootste allochtone groepen in Nederland is aldus veel onderzoek gedaan, maar over de acceptatie van gemengde huwelijken is aanzienlijk minder geschreven. Bovendien zijn vooral de huwelijkspatronen van de vier grootste allochtone groepen in Nederland onderzocht, de kleinere allochtone groepen worden veelal bij elkaar gestopt en onder de noemer 'overig' geplaatst. Het is echter belangrijk om ook de ontwikkelingen met betrekking tot het gemengd huwen onder die kleine groepen duidelijk in kaart te brengen en op deze manier wat meer inzicht te krijgen in de kleinere allochtone gemeenschappen in Nederland. Om deze reden zal er in dit onderzoek aandacht worden besteed aan de acceptatie van gemengde huwelijken onder de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland. Een deel van deze gemeenschap is in de jaren zestig en zeventig naar Nederland toegekomen in verband met gastarbeid, een ander deel is pas in de jaren negentig als vluchteling naar Nederland gekomen. Dit onderzoek zal zich voornamelijk richten op de vluchtelingen uit het voormalig Joegoslavië die zich in de jaren negentig in Nederland hebben gevestigd, de respondenten zullen met name met afkomstig zijn uit Bosnië en Herzegovina, omdat de meeste vluchtelingen uit deze regio komen.

Deze groep kan als de 'eerste generatie' gezien worden. In een later stadium zal worden ingegaan op de vraag waarom juist voor deze onderzoeksgroep gekozen is. Om echter een beeld te krijgen van de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland wordt allereerst stil gestaan bij het verleden van het land en de verschillende etnische groepen die daar woonden. Hierbij zullen ook de gemengde huwelijken in ex-Joegoslavië aan bod komen.

2. Achtergrond Joegoslavië en theoretisch kader

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk schetst een kort beeld van de situatie in voormalig Joegoslavië om een indruk te krijgen van de manier waarop destijds werd omgegaan met gemengde huwelijken in dit land. Dit draagt er wellicht aan bij om de huidige situatie met betrekking tot de acceptatie van gemengde huwelijken binnen de ex-Joegoslavische samenleving in Nederland beter te begrijpen. Tevens wordt stil gestaan bij de ex-Joegoslavische samenleving in Nederland, waarbij een vergelijking gemaakt zal worden met andere etnische groepen. Na deze inleidende paragrafen wordt er overgegaan tot het theoretisch kader, waarin het centrale onderwerp van dit onderzoek behandeld wordt.

2.2 Voormalig Joegoslavië; een land vol verschillen

Joegoslavië is eeuwenlang door verschillende landen bezet geweest, eerst bezette het Ottomaanse rijk verschillende regio's en later werd het land door het Oostenrijks-Hongaarse rijk bezet. Dit heeft allemaal zo zijn invloed gehad op de manier waarop het land er decennia later uit zou komen te zien (Botev, 1994). Het land Joegoslavië zoals dat in 1945 werd gevormd, bestond uit de regio's Bosnië & Herzegovina, Kroatië, Macedonië, Montenegro, Servië en Slovenië. Door de verschillende invloeden kunnen de regio's opgedeeld worden in drie culturele tradities; er overheerst in Kroatië en Slovenië een voornamelijk Westerse traditie, zij waren bezet door het Oostenrijk-Hongaarse rijk en zijn voornamelijk katholiek. In Servië, Montenegro en Macedonië overheerst de Balkan traditie waarbij het merendeel van de bevolking Oosters-Orthodox is. Tenslotte is de invloed van het Midden-Oost het meest kenbaar onder de Islamitische bevolking in het voormalig Joegoslavië, die voornamelijk wordt gevonden in Bosnië & Herzegovina en Kosovo (*Ibid.*:462). Aldus veel verschillende culturen in één land. En waar veel verschillen zijn, kunnen botsingen ontstaan. Om deze verschillen niet tot escalaties te laten leiden werd er door het communistische regime, dat ontstond in de periode 1950-1960, voor gekozen om de verschillende culturen te laten samensmelten tot één dominante Joegoslavische cultuur waarbij de verschillen als het ware weggestopt werden. In deze algemene dominante cultuur werd het belang van de massamedia en onderwijs telkens benadrukt, deze mechanismen werden als cruciaal gezien om de sociale integratie te bevorderen. Er werd bovendien veel aandacht aan besteed om de sociale en economische verschillen te minimaliseren tussen zowel de verschillende etnische groepen in het land als de verschillende regio's, die niet allemaal even ver ontwikkeld waren (*Ibid.*). Om de ontwikkeling van alle regio's gelijk te laten verlopen werd er voor gekozen om een gedeelte van de productie uit de rijkere regio's te verplaatsen naar de armere regio's om de economie daar op gang te krijgen. Dit leek een goede oplossing voor de armere regio's, maar het werd niet gewaardeerd door de rijkere regio's. Er ontstond een bepaalde mate van (economische) rivaliteit tussen de verschillende regio's, wat voorheen niet zo nadrukkelijk aanwezig was. Deze rivaliteit werd steeds meer gebaseerd op de etnische verschillen tussen de groepen. Het verdelen van de productie had

uiteindelijk helemaal niet het gewenste effect, want de (economische) verschillen tussen de regio's namen alleen maar toe (*Ibid.*:463).

De economische verschillen tussen de regio's namen alleen maar toe, terwijl er in vele onderzoeken wordt verondersteld dat de sociale integratie van de verschillende etnische groepen steeg en dat er sinds de Tweede Wereldoorlog steeds meer interetnische huwelijken voorkwamen. Dit is echter niet gebleken uit het onderzoek van Botev (1994). Uit zijn artikel blijkt dat het aantal interetnische huwelijken in ex-Joegoslavië sinds de Tweede Wereldoorlog varieert tussen 13% en 14% en over de jaren heen relatief constant is gebleven (*Ibid.*:468). Het aantal interetnische huwelijken verschilt echter per regio. Dit is tevens afhankelijk van de grootte van de groep en de verhouding mannen/vrouwen. Wanneer de groep relatief klein is en er zijn bijvoorbeeld veel meer mannen dan vrouwen, zal de kans op een interetnisch huwelijk groter zijn dan wanneer de groep groot is en de verhouding tussen mannen en vrouwen gelijk is (*Ibid.*). De kans op een interetnisch huwelijk is groter als de culturele verschillen relatief klein zijn. Zo hebben zich in ex-Joegoslavië de meeste interetnische huwelijken voorgedaan tussen de groep met de Westerse traditie en de Balkan traditie, tussen de groep met de Balkan traditie en de groep met de Midden-Oosten traditie hebben zich de minste interetnische huwelijken voorgedaan. De sociale afstand tussen de drie groepen is dus niet gelijk, de Westerse traditie staat dichterbij de Balkan traditie dan de Balkan traditie bij de Midden-Oosten traditie. Dit heeft voornamelijk te maken het feit dat de Westerse traditie en de Balkan traditie beide een christelijke achtergrond hebben en de Midden-Oosten traditie vooral leunt op een Islamitische achtergrond (*Ibid.*:471). De etnische groep die in het voormalig Joegoslavië de meeste interetnische huwelijken aanging zijn de Serven. Dit kan ermee te maken hebben dat zij gezien werden als de dominante groep in het voormalig Joegoslavië en dat ervan uit werd gegaan dat de partner met een andere etniciteit zich makkelijk aan zou passen aan de cultuur van de Servische partner. Opvallend is dat zowel de Kroaten als de Serven die woonachtig zijn in Bosnië & Herzegovina, dat wil zeggen in regio's waarin zij de minderheid vormen, een stuk endogamer zijn dan Kroaten en Serven die in andere regio's woonachtig zijn (*Ibid.*:474). Het is zaak om in het vervolg van dit onderzoek rekening te houden met deze verschillen, omdat de verschillende groepen wellicht een andere kijk kunnen hebben op gemengde huwelijken. Voordat er verder wordt ingegaan op de acceptatie van gemengde huwelijken onder de verschillende etnische groepen, in de Nederlandse context, komen allereerst een aantal statistische feiten aan bod komen over de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland.

2.3 De ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland

Op 1 januari 2004 woonden er 76.346 personen uit ex-Joegoslavië in Nederland. Dit getal is opgebouwd uit zowel de gastarbeiders die in de jaren zestig en zeventig naar Nederland kwamen, als de vluchtelingen die in de jaren negentig naar Nederland toe zijn gekomen (Hessels, 2005).

Tabel 1. Verdeling ex-Joegoslaven in Nederland naar land van herkomst

Federale Republiek Joegoslavië	34.200
Bosnië & Herzegovina	27.300
Kroatië	7.300
Macedonië	3.300
Slovenië	2.400
Totaal	76.346

*Onder de Federale Republiek Joegoslavië worden Servië, Montenegro en Kosovo gerekend

Dit zijn ofwel personen die zelf in ex-Joegoslavië geboren zijn, of personen waarvan minstens één van de ouders in ex-Joegoslavië geboren is. Hiervan zijn 34,2 duizend personen afkomstig uit de Federale Republiek Joegoslavië (Servië, Montenegro en Kosovo), 27,3 duizend uit Bosnië & Herzegovina, 7,3 duizend uit Kroatië, 3,3 duizend uit Macedonië en 2,4 duizend uit Slovenië. Met name de personen uit Bosnië & Herzegovina zijn als vluchteling in de jaren '90 naar Nederland gekomen, daarom zal naar verwachting het merendeel van de respondenten uit deze regio afkomstig zijn. De verdeling van de bevolking naar de huidige republieken is echter niet gelijk aan de etniciteit. Zo hebben er bijvoorbeeld enkele duizenden personen die afkomstig zijn uit Bosnië & Herzegovina de etnische herkomst Kroaat (*Ibid.*). Deze immigranten zijn ongelijk verdeeld over verschillende delen van Nederland. Bijna een kwart (23%) woont in één van de vier grote steden, waarvan verruit de meesten in Rotterdam woonachtig zijn (circa 12.500). Dit percentage ligt echter aanzienlijk lager dan het percentage Turken (35%), Marokkanen (47%) en Surinamers (55%) die in één van de grote steden woonachtig is (*Ibid.*). De ex-Joegoslavische gemeenschap wijkt op verschillende aspecten af van de vier grootste allochtone groepen van Nederland. Zo wijken de ex-Joegoslaven van de allochtone groepen af als het aankomt op het opleidingsniveau, deze ligt namelijk iets onder het opleidingsniveau van Iraniërs, maar ligt aanzienlijk hoger dan het opleidingsniveau van Somaliërs, Turken en Marokkanen. Bovendien bereiken de kinderen van de ex-Joegoslaven een hoger opleidingsniveau dan hun ouders en volgen veelal een MBO-opleiding, maar ook hogere opleidingen (HBO, Universiteit) (*Ibid.*). Een ander aspect waarop de ex-Joegoslaven afwijken heeft te maken met de inburgeringscursus die zij gevolgd hebben. Gemiddeld heeft 38% van de ex-Joegoslaven een inburgeringscursus gevolgd, hiervan heeft 74% deze cursus met succes afgerond. Dit is een relatief hoog percentage ten opzichte van de andere allochtone groepen die dezelfde cursus hebben gevolgd. Vier op de vijf ex-Joegoslaven geeft dan ook aan redelijk tot prima Nederlands te kunnen lezen (*Ibid.*). Van alle nieuwe etnische groepen die zich in Nederland gevestigd hebben staan de ex-Joegoslaven in sociaal en cultureel opzicht het dichtst bij de autochtonen. Ze zijn in dat opzicht dus het meest geïntegreerd, dat blijkt ook uit het hoge aantal contacten die ex-Joegoslaven hebben met autochtonen in hun vrije tijd, hun moderne opvattingen en de religiekeuze. In vergelijking met andere allochtone groepen lijken ex-Joegoslaven het niet erg te vinden als hun zoon of dochter een Nederlandse partner heeft, tevens voelt deze groep zich het meest geaccepteerd van alle allochtonen in Nederland (*Ibid.*). Zoals eerder vermeld zal dit

onderzoek vooral ingaan op de beeldvorming over gemengde huwelijken en acceptatie van gemengde huwelijken onder ex-Joegoslaven in Nederland, hieruit zal blijken of ex-Joegoslaven inderdaad geen bezwaar hebben tegen gemengd huwen zoals in het CBS onderzoek wordt verondersteld. In de hierop volgende paragrafen zal allereerst aandacht worden besteed aan het theoretisch kader waarbinnen de acceptatie van gemengde huwelijken en de beeldvorming over gemengde huwelijken geplaatst kan worden. Hiervoor zullen twee theorieën gebruikt worden, de eerste theorie zal ingaan op de sociale sluiting in de samenleving, de tweede theorie zal ingaan op de manieren waarop er binnen een gemeenschap wordt omgegaan met gemengde huwelijken en hoe het geaccepteerd of getolereerd wordt.

2.4 Theoretisch kader

In de literatuur worden verschillende oorzaken aangedragen voor de mate van acceptatie van gemengde huwelijken onder een etnische groep. Een theorie die al een lange tijd meegaat is de theorie van Max Weber over sociale sluiting. Weber beschrijft in zijn theorie dat er in de maatschappij sprake is van sociale ongelijkheid, deze sociale ongelijkheid ontstaat doordat er een ongelijke verdeling is van de beschikking over essentiële maatschappelijke bronnen (Benschop, 1987). Dit leidt ertoe dat er ongelijke levenskansen ontstaan voor groepen in de maatschappij waardoor de levenskansen van individuen worden bepaald. De strijd om sociale levenskansen hoort volgens Weber dan ook bij de essentie van het menselijk bestaan. Het doel van deze strijd is het verwerven van eigen beschikkingsmacht over levenskansen welke ook door anderen gewild zijn (*Ibid.*:15). Wat tot gevolg heeft dat bepaalde levenskansen gemonopoliseerd worden en als het ware afgesloten worden voor buitenstaanders. Deze ontwikkeling keert zich tegen concurrenten van levenskansen die een kenmerk gemeen hebben met de dominante groep. Het resultaat is enerzijds een ongelijke verdeling van levenskansen en anderzijds het ontstaan van gesloten gemeenschappen. Hierbij worden bepaalde sociale of fysieke kenmerken gebruikt om de uitsluiting van bepaalde groepen te rechtvaardigen (*Ibid.*:16). *“Sociale sluiting is het proces waardoor sociale groeperingen of collectiviteiten proberen beloningen te verwerven, vergroten of te behouden door het beperken van toegang tot bronnen of kansen tot een beperkte kring van uitverkorenen. Sociale sluiting impliceert dus altijd zowel het verwerven van geprivilegieerde toegang tot levenskansen, als het beperken of afsluiten van de toegang tot levenskansen voor anderen”* (*Ibid.*:16). Men zou hieruit op kunnen maken dat de groepen met de meeste levenskansen het minst positief staan tegenover de acceptatie van gemengde huwelijken, omdat het ertoe kan leiden dat zij de verworven privileges zouden moeten delen. Uit verschillende onderzoeken is juist het tegenovergestelde gebleken. Zo blijkt uit onderzoek naar etnische competitiviteit in Nederland (Tolsman, Lubbers & Coenders, 2008) dat mensen met de hoogste inkomens relatief positief staan tegenover gemengde huwelijken. Dit hangt in de meeste gevallen samen met het feit dat zij een hoog opleidingsniveau hebben. Er geldt namelijk: hoe langer men onderwijs heeft genoten, des te positiever men zal staan tegenover gemengde huwelijken. Het zijn juist de mensen met een lage sociaal-economische status die in minder goede buurten woonachtig zijn die minder positief staan tegenover gemengde huwelijken, dit kan wellicht te maken hebben met het feit dat zij zich achtergesteld voelen ten opzichte van de groepen die een betere sociaal-

economische status hebben weten te verwerven (*Ibid.*:223). Het opleidingsniveau en het inkomen lijken dus positief samen te hangen met de mate van acceptatie van gemengde huwelijken.

Het aangaan van gemengde huwelijken kan ook wegens sociaal economische redenen gebeuren, dit is het zogeheten 'omhoog trouwen' (B. de Hart & B. de Hart, 2003: 59). Er kan tussen verschillende etnische groepen een uitwisseling van huwelijkspartners plaatsvinden, er bestaan zogenaamde huwelijksmarkten waarop sociale goederen uitgewisseld worden via het huwelijk. Hierbij wisselen mannen van verschillende etnische groepen vrouwen uit en concurreren om deze vrouwen. Door zo'n huwelijk kan een vrouw 'omhoog' of 'omlaag' trouwen, afhankelijk van de status van de man. Wanneer uitgegaan wordt van huwelijkenmarkten worden er door middel van gemengde huwelijken dus bepaalde goederen tussen verschillende etnische groepen uitgewisseld. Vanuit deze optiek is het huwelijk tussen een 'witte' man en een 'zwarte' vrouw goed te verklaren, omdat de 'zwarte' vrouw op deze manier omhoog trouwt in raciale status (*Ibid.*). Wanneer de situatie echter omgekeerd is, dus dat een 'witte' vrouw met een 'zwarte' man trouwt ligt de verklaring niet voor de hand. 'Omlaag' trouwen wordt in tegenstelling tot 'omhoog' trouwen als irrationele handeling beschouwd en wordt gezien als een vorm van rebellie. "*Het huwelijk tussen een witte vrouw met een hoge sociaal-economische positie en een zwarte man met een lage sociaal-economische positie vindt Merton een zeer onwaarschijnlijke combinatie, waarbij een cultureel acceptabele motivatie van de vrouw moeilijk te vinden is. Als enig motief ziet hij dan nog, dat de witte vrouw de overtuiging heeft dat de zwarte man de enige is, die haar seksueel kan bevredigen*" (*Ibid.*: 59). De modernere onderzoeken die uitgaan van het bestaan van huwelijksmarkten, nemen aan dat het aangaan van gemengde huwelijken iets zegt over de contacten tussen de verschillende groepen in de samenleving en dat de groepen waaronder veel gemengde huwelijken voorkomen elkaar veelal als gelijken beschouwen. De gemengde huwelijken en de sociale mobiliteit die hiermee ontstaan, zeggen dan iets over de openheid van de samenleving (*Ibid.*).

In de literatuur wordt dus ook de invloed van contacten met verschillende etnische groepen op gemengde huwelijken onderschreven. Het aantal gemengde huwelijken toont aan hoe de verhoudingen zijn tussen verschillende (etnische) groepen in de maatschappij (Smits, 2000). Als er veel gemengde huwelijken voorkomen, moet er dus ook ander contact, zoals vriendschap, zijn tussen de verschillende groepen. Bovendien moeten de kinderen uit de verschillende groepen de mogelijkheid krijgen om elkaar te ontmoeten, dit kan bijvoorbeeld op school of in de wijk zijn. Als gemengde huwelijken tussen bepaalde groepen vaak voorkomen, wil dat zeggen dat de groepen elkaar geaccepteerd hebben als sociale gelijken. Om deze reden kan het aantal gemengde huwelijken tussen bepaalde groepen gezien worden als een indicator van positief of negatief sociaal contact tussen deze groepen (*Ibid.*:5). Zodra er huwelijken tussen verschillende groepen ontstaan, kunnen deze huwelijken de rol gaan vervullen van een connectie element in de samenleving. Dat wil zeggen dat de gemengde huwelijken niet alleen de individuen aan elkaar verbinden, maar ook de groepen tot welke de individuen behoren. De gemengde huwelijken gaan als het

ware een brug vormen tussen verschillende groepen, waardoor het contact tussen deze groepen wordt bevorderd en hiermee ook de sociale cohesie van een samenleving (*Ibid.*). Uit Amerikaans onderzoek (Johnson & Jacobson, 2005) is gebleken dat het contact met andere etnische groepen in de samenleving van groot belang is voor de acceptatie van gemengde huwelijken. Sociaal contact tussen groepen wordt gezien als een factor die de relatie tussen verschillende groepen verbetert. De contacthypothese stelt dat contact tussen verschillende etnische groepen, onder bepaalde omstandigheden kan leiden tot positieve en tolerante opvattingen over de andere groep (*Ibid.*:387). Wanneer dit toegepast wordt op gemengde huwelijken beschrijft de contact hypothese dat de kans tot gemengd huwen afhankelijk is van de mogelijkheden die men heeft om elkaar te ontmoeten en met elkaar om te gaan. Er vloeien positieve opvattingen uit etnisch gemengd sociaal contact, vooral als er wordt samengewerkt, wanneer de deelnemers een gelijke status hebben, wanneer er sprake is van een gezamenlijk doel en wanneer dit contact gesteund wordt door de omgeving (*Ibid.*:388). Men krijgt echter geen positievere opvattingen als men slechts één individu kent van de andere groepen, pas op het moment dat men verschillende mensen kent uit een bepaalde groep worden de opvattingen positiever. Vriendschap, of contact met individuen van andere etnische groepen, is van cruciale invloed voor de acceptatie van gemengde huwelijken. Het onderzoek toont tevens aan dat mensen met een hoger opleidingsniveau positiever staan tegenover gemengde huwelijken, daarentegen hebben oudere mensen minder positieve opvattingen hierover dan jongere mensen.

Ook religie oefent een invloed uit op de acceptatie van gemengde huwelijken. Mensen die naar kerken gaan waar geen andere etnische groepen komen zijn over het algemeen minder positief over gemengde huwelijken, wanneer er echter wel andere etnische groepen naar dezelfde kerken komen zijn de mensen aanzienlijker positiever (*Ibid.*:395). Dit onderzoek is uitgevoerd onder blanke Amerikanen, een vervolgonderzoek naar de acceptatie en opvattingen van Afrikaanse Amerikanen ten opzichte van gemengde huwelijken (Jacobson & Johnson, 2006) levert vrijwel dezelfde resultaten op. Ook hieruit blijkt dat contact en vriendschap met andere etnische groepen van groot belang zijn bij de acceptatie van gemengde huwelijken. Het enige verschil met het voorgaande onderzoek is dat Afrikaans Amerikaanse mannen positiever tegenover gemengde huwelijken staan dan Afrikaans Amerikaanse vrouwen. Dit is opvallend aangezien de Afrikaans Amerikaanse vrouwen over het algemeen hoger zijn opgeleid. Een duidelijke verklaring voor deze invloed van gender wordt in het onderzoek niet gegeven (*Ibid.*:582). Een ander aspect dat van belang blijkt bij de acceptatie van gemengde huwelijken is de plaats waar de respondent woonachtig is. Zo hebben mensen die in steden wonen positievere opvattingen ten opzichte van gemengde huwelijken dan mensen die op het platteland wonen, ook hier speelt het contact met de andere groepen een grote rol. In de stad heeft men meer kans op contact met andere groepen, wat bevorderlijk is voor de positieve opvattingen (*Ibid.*).

De resultaten uit de Amerikaanse onderzoeken worden ondersteund door het SPVA-onderzoek uit 2002 naar etnische minderheden in Nederland (Groendeveld & Weijers-Martens, 2002). Het onderzoek richt zich op de contacten die de vier grootste minderheidsgroepen in Nederland (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) hebben met autochtonen. Ongeveer een derde van de Turken en Marokkanen geven aan in de vrije tijd nooit contact te hebben met autochtonen, onder de Surinamers en Antillianen is dit slechts 10%. Bovendien geldt dat naarmate de leeftijd stijgt, het contact met de autochtonen minder is (*Ibid.*:70). Aan degenen die aangegeven hebben contact te hebben met autochtonen, is gevraagd of zij meer contact hebben met mensen uit de eigen groepering of met autochtonen. Onder de Turken heeft meer dan de helft aangegeven meer contact te hebben met de mensen uit de eigen groepering, onder de Marokkanen is dit 40%, onder Surinamers 30% en onder Antillianen 20% (*Ibid.*). Alle groepen geven echter aan Nederlandse vrienden te hebben. Wanneer er gevraagd wordt of de groepen het vervelend vinden als hun kinderen met Nederlandse vrienden thuis komen zijn de meningen verdeeld. 10% van de Turken en Marokkanen vindt dit wel degelijk vervelend, onder de Surinamers en Antillianen vindt vrijwel niemand dit vervelend (*Ibid.*:73). Ook als het gaat om partners van autochtone afkomst hebben Surinamers en Antillianen weinig bezwaar. Onder de Turken en Marokkanen is dit echter niet altijd het geval, ruim een derde van de Turken en bijna de helft van de Marokkanen heeft bezwaar tegen gemengde huwelijken. Dit kan mede verklaard worden door het feit dat een aanzienlijk deel van deze groepen in hun vrije tijd vrijwel geen contact heeft met autochtonen (*Ibid.*:74).

De onderzoeken die besproken zijn hebben nadrukkelijk het belang van contact met andere (etnische) groepen bij de acceptatie van gemengde huwelijken aangetoond. Er is echter niet ingegaan op concrete manieren waarop omgegaan wordt met gemengde huwelijken. De volgende publicatie is gericht op de acceptatie van gemengde huwelijken in Nederland en laat zien op welke manier met deze huwelijken wordt omgegaan.

Het boek 'Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens' gaat nader in op de acceptatie van gemengde huwelijken in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog. Gemengde huwelijken worden door Hondius omschreven als "*Wanneer er tussen hen (de huwelijkspartners) een verschil in godsdienst, nationaliteit of huidskleur is*" (Hondius, 1999.:3). Deze studie heeft niet zoals de eerder genoemde studies een kwantitatief statistisch karakter, maar is gebaseerd op half-gestructureerde interviews met gemengd gehuwden en richt zich op de reactie van de omgeving op het gemengde huwelijk en de strategieën die de gemengd gehuwden hanteren tegenover de omgeving. Er wordt tevens bij vermeld dat een gemengd huwelijk geen eenduidig begrip is, maar wat en door wie een huwelijk als gemengd wordt beschouwd afhankelijk is van de heersende normen en waarden en aanvaarde groepsgrenzen. Zo werd in de eerste veertig jaar na de Tweede Wereldoorlog het gemengde huwelijk met name gezien als een huwelijk tussen katholieken en protestanten, tegenwoordig voelt dat erg ouderwets aan. Er zijn nu dus nieuwe typen gemengde huwelijken.

Wanneer niemand meer een bepaald type gemengd huwelijk als grensoverschrijdend beschouwt, wordt het dus een 'gewoon' huwelijk (*Ibid.*:5).

Gemengde huwelijken kunnen op verschillende manier geaccepteerd worden door de omgeving. Hondius maakt onderscheid tussen vier variaties van acceptatie. Er kan binnen de gemeenschap sprake zijn van *actieve tolerantie of acceptatie* waarbij aanvaarding ontstaat door overreding en actieve argumentatie. *Passieve tolerantie* wordt daarentegen gekenmerkt door het onverschillig toezien, dulden en door de vingers zien van het gemengde huwelijk door de omgeving. Er kan echter ook sprake zijn van *passieve intolerantie* waarbij een houding van vermindering centraal staat, het negeren van de ander en toevallige vormen van segregatie. Tenslotte kan er ook sprake zijn van *actieve intolerantie*, dit houdt in dat het gemengde huwelijk niet geaccepteerd wordt en dat uitsluiting, afkeer en mogelijk zelfs gewelddadige pogingen tot verwijdering van de ander kunnen optreden (*Ibid.*:9). Tevens wordt in de theorie verondersteld dat in het ontwijkings- of mijdingsgedrag variaties zijn te onderscheiden, van nauwelijks bewuste vermindering tot zeer alerte vermindering van de ander. Een belangrijke functie hiervan is conflictbeheersing. Door de ander uit de weg te gaan wordt confrontatie vermeden. Wanneer het ontwijken echter een institutionele vorm aanneemt is er sprake van segregatie of scheiding (*Ibid.*:11). Net als in de theorie van Weber beschrijft Hondius dat gemengde huwelijken als normoverschrijdend gezien kunnen worden door de omgeving. In hoeverre de omgeving ervaart dat de normen van de groep overtreden worden, kan worden afgelezen aan de negatieve, dan wel positieve reactie op het gemengde huwelijk (*Ibid.*:34). Hierbij is de religieuze overeenkomst belangrijker dan het etnische verschil. "*Shared religious values overcome what seem to the couple to be trivial physical differences. Indeed, marriage across religious lines may be more difficult for each party than marriage across racial lines where both parties have similar religious, educational and professional backgrounds*" (*Ibid.*:37). Uit het onderzoek van Hondius bleek dat de meerderheid van de gemengde kerkelijke paren niet religieus actief zijn. Dit betekent dus dat het merendeel van de mensen die een gemengd kerkelijk huwelijk aangaan afstand hebben gedaan van het geloof waarmee zij zijn opgevoed. Het standaard acceptatie proces van een gemengd huwelijk door de omgeving is "acceptatie met moeite". De paren krijgen vaak te maken met weerstand en verzet vanuit de omgeving. Dit kan ofwel te maken met de nationaliteit van de partner, of met zijn of haar godsdienst (*Ibid.*:276).

Er blijkt echter ook onderscheid te zijn in de manier waarop de gemengde paren uit de jaren '50 en '60 en de gemengde paren die later zijn ontstaan omgaan met de omgeving. Hiermee wordt bedoeld dat verschillende generaties uiteenlopende strategieën tegenover de omgeving hanteren. De oudere paren vermijden veelal confrontaties en verzinnen strategieën tegen weerstand, terwijl de jongere paren juist vasthouden aan de eigen grenzen en als strategie het wegnemen van hindernissen hebben (*Ibid.*:280). Uit onderzoek is gebleken dat acceptatie van de omgeving zich wel voordoet, maar soms pas vele jaren later door bijvoorbeeld scheidingen in de omgeving van 'gewone' paren of door een onverwachte gebeurtenis die verzorging en aandacht behoeft, zoals de ziekte van een familielid. Een flexibele opstelling van

het gemengde paar ten opzichte van hun omgeving blijkt uiteindelijk in hun voordeel te werken (*Ibid.*:288).

Uit het onderzoek kan geconcludeerd worden dat zich vaker passieve dan actieve vormen van acceptatie door de omgeving voordoen. Er worden in het onderzoek acht strategieën genoemd die de partners hanteren om de acceptatie door de omgeving te bevorderen:

- *Het ontwijken van verschillen*; het uit de weg gaan van confrontaties waar mogelijk. Hiermee hangt samen dat er mogelijkheden gebruikt worden om bepaalde verschillen te verhullen.
- *Zorgvuldige kennismaking met wederzijdse familie en vrienden*. Het contact in standhouden en volhouden maken onderdeel uit van deze strategie.
- *Vooroordelen bestrijden met feiten*. Vooroordelen en onbekendheid wegnemen door concrete informatie te leveren en het uitleggen van mogelijke verschillen.
- *Eigen grenzen stellen*. Acceptatie tot elke prijs is geen optie. Dit leidt er vaak toe dat de familie voor een keuze wordt gesteld, zij kunnen het gemengde paar accepteren of contact met hen verliezen.
- *Neutralisatie van de verschillen*. De verschillen bij paren worden gereduceerd door er bijvoorbeeld voor te kiezen geen godsdienst te belijden.
- *Praktische aanpassingen* door bijvoorbeeld bij de Nederlandse familie Kerst te vieren en op vakantie te gaan naar Marokko en zich daar gedragen volgens de sociale regels die daar geldig zijn.
- *Behulpzaamheid* door hulp bij ziekte etc.
- *De breuk niet accepteren*. De gemengde paren accepteren het niet dat zij door de familie verstoten worden en blijven contact zoeken (*Ibid.*:307).

Zowel in de verhouding tussen de gemengde paren en hun familie en vrienden als in de publieke sfeer wordt de acceptatie van gemengde huwelijken gekenmerkt door het ontwijken van de verschillen. Hier is dus sprake van passieve tolerantie (*Ibid.*:328). Geldt dit echter ook voor de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland?

3. Onderzoeksofzet

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal de probleemstelling aan bod komen die van belang is voor dit onderzoek, tevens zal stil worden gestaan bij de selectiecriteria die gebruikt zijn om de onderzoeksgroep af te bakenen. Vervolgens zal overgegaan worden op de relevantie van dit onderzoek, om uiteindelijk de methoden en technieken die in dit onderzoek gebruikt zijn nader te bespreken.

3.2 Probleemstelling

Uit de literatuur is gebleken dat gemengde huwelijken op uiteenlopende manieren zijn onderzocht. De onderzoeken die tot nu toe verricht zijn belichten met name het standpunt van de autochtone groep, of de standpunten van één van de grootste minderheidsgroepen, waarbij de kleinere minderheidsgroepen over het hoofd worden gezien. Middels dit onderzoek wordt getracht de acceptatie en de manier waarop omgegaan wordt met gemengde huwelijken door een kleine minderheidsgroep, de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland, in kaart te brengen. De vraag die hierbij centraal staat luidt als volgt:

In hoeverre worden gemengde huwelijken binnen de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland geaccepteerd en hoe gaan de verschillende groepen binnen deze gemeenschap om met gemengde huwelijken?

In dit onderzoek gaat het niet zozeer om de omgang met concrete gemengde huwelijken of partner uit concrete gemengde huwelijken, maar vooral om de redengeving van respondenten om al dan niet positief tegenover gemengde huwelijken te staan van leden van de eigen etnische ex-Joegoslavische groep of traditie met leden van andere etnische groepen in Nederland.

Allereerst is het van belang om duidelijk te stellen wat in dit onderzoek onder een gemengd huwelijk wordt verstaan. Zoals Hondius (1999) beschreef, staat de betekenis van een gemengd huwelijk niet vast. Het is aan verschillende sociale veranderingen onderhevig. Binnen de ex-Joegoslavische samenleving in Nederland zijn twee verschillende soorten gemengde huwelijken te onderscheiden. Enerzijds zijn er gemengde huwelijken die bestaan uit partners die uit verschillende landen afkomstig zijn, dus bijvoorbeeld een persoon uit voormalig Joegoslavië en een persoon uit Nederland. Anderzijds zijn er 'onderlinge' gemengde huwelijken binnen deze gemeenschap, deze huwelijken bestaan uit personen die beide uit voormalig Joegoslavië afkomstig zijn, maar een andere religie hebben. Dit onderzoek zal zich richten op de gemengde huwelijken tussen personen uit voormalig Joegoslavië en personen die afkomstig zijn uit landen anders dan voormalig Joegoslavië, denk hierbij aan Nederland, Turkije, Nederlandse Antillen ed. Onder een gemengd huwelijk wordt in dit onderzoek dus een huwelijk bedoeld tussen een persoon van Joegoslavische afkomst met een persoon met een andere etnische afkomst, dit kan dus zowel een huwelijk zijn tussen een Joegoslaaf en een Nederlander, maar ook tussen een Joegoslaaf en bijvoorbeeld een Turkse Nederlander.

Naast de centrale vraag, zijn er een aantal subvragen die tevens meegenomen zullen worden in dit onderzoek. Deze subvragen worden hieronder opgesomd.

- Spelen de tradities die in ex-Joegoslavië bestonden (Botev, 1994) ook in Nederland nog een rol in de acceptatie van gemengde huwelijken? Om te achterhalen of de tradities überhaupt een rol spelen in de opvattingen die heersen binnen de ex-Joeslavische gemeenschap over gemengde huwelijken, zal er allereerst een analyse verricht worden van verschillende ex-Joegoslavische internetfora die de acceptatie van gemengde huwelijken aansnijden. Indien daaruit blijkt dat de verschillende tradities inderdaad verschillende opvattingen hebben ten opzichte van gemengde huwelijken, zal de volgende vraag gesteld worden;
- Wat zijn de voornaamste verschillen in de beeldvorming over gemengde huwelijken met andere etnische groepen, waaronder autochtonen, tussen deze verschillende ex-Joegoslavische tradities?
- In hoeverre heeft de verscheidenheid aan contacten (dwz contacten met verschillende etnische groepen) invloed op de beeldvorming over gemengde huwelijken?
- In hoeverre heeft de burgeroorlog die in voormalig Joegoslavië in de jaren '90 plaatsvond een invloed op deze beeldvorming?

In het onderzoek zal een onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende tradities die in ex-Joegoslavië aanwezig waren, omdat verwacht wordt dat cultuur en religie tot verschillende opvattingen kunnen leiden over gemengde huwelijken. Met name de invloed van religie is een belangrijke determinant gebleken in voorgaande onderzoeken die betrekking hebben op de acceptatie van gemengde huwelijken. Uit eerder onderzoek naar gemengde huwelijken in ex-Joegoslavië (Botev, 1994) is tevens gebleken dat gemengde huwelijken binnen bepaalde tradities vaker voorkomen dan binnen andere tradities, dit zou kunnen betekenen dat de mensen uit verschillende tradities ook verschillende opvattingen hebben ten opzichte van gemengde huwelijken. Het onderzoek werd echter verricht onder andere omstandigheden, waarbij de respondenten woonachtig waren in ex-Joegoslavië. Het is zaak om te onderzoeken of deze constatering ook in een andere context van toepassing zal zijn. Verwacht wordt dat mensen met de Midden-Oosten traditie minder positieve opvattingen zullen hebben ten opzichte van gemengde huwelijken, omdat zij Islamitisch zijn en uit onderzoek blijkt dat Turken en Marokkanen, die tevens vaak Islamitisch zijn, het minst positief staan ten opzichte van gemengde huwelijken in vergelijking met de andere grote allochtone groepen in Nederland (Van Huis, 2008).

Andere determinanten waarvan verwacht wordt dat zij een belangrijke rol spelen bij de acceptatie van gemengde huwelijken en de manier(en) waarop hiermee wordt omgegaan zijn de contacten die mensen hebben met autochtonen en andere etnische groepen. Uit kwantitatief onderzoek is gebleken dat contact met andere groepen van groot belang is bij de acceptatie van gemengde huwelijken (Johnson & Jacobson, 2005), maar er is verder weinig kwalitatief onderzoek naar verricht. Kwalitatief onderzoek zou inzicht kunnen bieden in de achterliggende beweegredenen van

mensen om de gemengde huwelijken goed te keuren of af te keuren. Een determinant die hiermee samenhangt is de woonplaats van de respondenten. Eerder onderzoek (Jacobson & Johnson, 2006) heeft aangetoond dat mensen in de grotere steden positiever tegenover gemengde huwelijken staan. Zij komen vaker mensen tegen van andere groepen en hebben dus meer kans op contact met andere groepen uit de samenleving. Tenslotte wordt verwacht dat de nabijheid tot mensen uit de eigen groep ook een rol kan spelen bij de acceptatie van gemengde huwelijken. Wanneer men meer contact heeft met mensen uit de eigen groep, zal men wellicht relatief weinig contact hebben met andere groepen. Dit kan ertoe leiden dat de kennis over de andere groepen beperkt is, wat uiteindelijk tot negatieve vooroordelen kan leiden, wat nadelig kan zijn voor de acceptatie van gemengde huwelijken. In het geval van de ex-Joegoslaven lijkt het laatste niet van toepassing te zijn, omdat zij willekeurig over heel het land verspreid zijn. Dit houdt in dat zij vanaf het allereerste begin dat zij een eigen woning kregen in Nederland niet de kans hadden om voor hulp terug te vallen op leden van hun eigen gemeenschap, maar contacten aangingen met autochtonen en andere etnische minderheden. Dit heeft het contact met andere groepen en gemeenschappen (dat wil zeggen het contacten met autochtonen, maar ook met andere allochtonen) bevordert en hiermee wellicht ook de integratie. Deze geringe afstand tot andere etnische groepen zou een positieve invloed kunnen hebben op de acceptatie van gemengde huwelijken.

Bij de keuze van de respondenten zal er rekening gehouden worden met achtergrondkenmerken als geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en politieke voorkeur, omdat uit voorgaand onderzoek gebleken is dat deze kenmerken een invloed kunnen hebben op de mate van acceptatie van gemengde huwelijken en de manier waarop omgegaan wordt met deze huwelijken. De verwachting luidt dat vrouwen 'milder' tegenover gemengde huwelijken zullen staan dan mannen, ditzelfde geldt voor jongere mensen die veelal beter geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving dan de oudere mensen. Daarnaast wordt tevens verwacht dat hoger opgeleiden toleranter zullen zijn tegenover gemengde huwelijken, dit is eerder uit verschillende onderzoeken gebleken (Tolsman, Lubbers & Coenders, 2008). Tenslotte wordt verwacht dat de mensen die de voorkeur geven aan conservatieve politieke partijen de gemengde huwelijken minder snel zullen accepteren dan de mensen die de voorkeur geven aan linkse partijen. In het theoretisch kader is het 'omlaag' en 'omhoog' trouwen aan bod gekomen, de verwachting is dat er een onderscheid gemaakt zal worden tussen verschillende 'sociale klassen' uit de samenleving, indien de partner uit een 'lagere' sociale klasse is, zal de acceptatie van het gemengde huwelijk moeizamer verlopen, dan wanneer er 'omhoog' wordt gehuwd.

3.3 Selectiecriteria

De respondenten die aan dit onderzoek deelnemen worden op basis van een aantal criteria geselecteerd. Ten eerste is het een vereiste dat de respondenten afkomstig zijn uit voormalig Joegoslavië en in Nederland wonen, dit vanwege het feit dat dit onderzoek de acceptatie van gemengde huwelijken onder ex-Joegoslaven in Nederland aansnijdt. Tevens is er voor gekozen om uitsluitend respondenten deel te

laten nemen aan het onderzoek die begin jaren '90 van de vorige eeuw in verband met de burgeroorlog in voormalig Joegoslavië naar Nederland toe zijn gekomen. In Nederland zijn tevens gastarbeiders uit voormalig Joegoslavië aanwezig, zij zijn echter onder andere omstandigheden naar Nederland gekomen en zijn al een langere tijd in Nederland woonachtig. Om die redenen wordt verwacht dat zij mogelijk andere denkbeelden hebben over gemengde huwelijken. Om de groep zo eenduidig mogelijk te houden is er voor gekozen om uitsluitend vluchtelingen te interviewen, omdat de vluchtelingen voornamelijk afkomstig zijn uit Bosnië & Herzegovina zal het merendeel van de respondenten ook uit deze regio afkomstig zijn. Tenslotte is het van belang dat de respondenten zich kunnen inleven in de situatie van een mogelijk gemengd huwelijk tussen hun kind en een persoon uit een andere etnische groep, daarom zullen respondenten geïnterviewd worden die kinderen hebben met een huwbare leeftijd (18-30 jaar). De kinderen van deze respondenten hebben een leeftijd bereikt waarop zij aan het daten zijn en wellicht een serieuze relatie ambiëren, daarom hebben de ouders in de meeste gevallen ook ervaring met de partners van hun kinderen. Er is in dit onderzoek niet voor gekozen om mensen wiens kinderen een gemengde relatie hebben te interviewen, omdat dit een gekleurd beeld kan geven van de opvattingen van de hele groep. Wanneer mensen in hun directe omgeving te maken hebben met een gemengd huwelijk, bestaat de kans dat zij hun mening baseren op die ene concrete relatie en niet zozeer op gemengde huwelijken of relaties in het algemeen.

De ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland is niet al te groot en wat misschien nog belangrijker is, is dat de mensen die hiertoe behoren verspreid zijn over het hele land. Iedereen die in de jaren '90 naar Nederland kwam als vluchteling werd eerst in een asielzoekerscentrum geplaatst en kreeg vervolgens een woning toegewezen. Doordat de ex-Joegoslaven een woning toegewezen kregen, zijn zij verspreid over het hele land. Zij zijn dus niet alleen woonachtig in de grote steden, maar ook in de kleine dorpen in het verre achterland, wat het moeilijk maakt om het gewenste aantal respondenten te vinden. Om respondenten te recruteren is daarom gebruik gemaakt van de eigen sociale netwerken.

Hiermee bestaat wel het gevaar dat men sociaal wenselijke antwoorden zal geven, wat nadelig zou kunnen zijn voor het onderzoek, daarom is er voor gekozen om enkel mensen te interviewen waar ik zelf geen persoonlijke band mee heb. Dit heeft tot gevolg gehad dat ik op zoek ben gegaan naar respondenten via personen uit mijn eigen sociale omgeving, hierbij is er wel naar gestreefd dat ik de respondenten persoonlijk niet ken. Tevens wordt getracht mensen via de kerk, of moskee, aan het onderzoek deel te laten nemen. Ex-Joegoslavische verenigingen zullen tevens een mogelijke bron van respondenten kunnen vormen. In de paragraaf 'methoden en technieken' zal besproken worden in hoeverre de respondenten daadwerkelijk op deze manier zijn geselecteerd.

3.4 Theoretische en maatschappelijke relevantie

Er is veel geschreven over allerlei vormen van gemengde huwelijken in de hedendaagse samenleving, maar weinig onderzoek gaat in op achterliggende beweegredenen van acceptatie van gemengde huwelijken door de omgeving en hoe

deze omgeving omgaat met gemengde huwelijken. Bovendien is in het verleden met name onderzoek gedaan naar de grootste minderheidsgroepen in Nederland, dit onderzoek zal zich richten op een kleine minderheidsgroep. Door onderzoek te doen naar de mate van acceptatie van gemengde huwelijken en de manier(en) waarop hiermee omgegaan wordt is het mogelijk om inzicht te krijgen in de structuur van etnische relaties binnen de ex-Joegoslavische gemeenschap, wat uiteindelijk wellicht meer inzicht biedt in het integratieproces van deze gemeenschap.

De vluchtelingen die uit het voormalig Joegoslavië in de jaren '90 naar Nederland zijn gevlucht hebben tevens een andere achtergrond, dan de meeste etnische groepen in Nederland. Het zijn mensen die afkomstig zijn uit een land waar voor de burgeroorlog een gemengd huwelijk als een alledaagse zaak werd beschouwd. Tijdens en na de oorlog lijkt het beeld van een gemengd huwelijk aanzienlijk aangetast te zijn. Het is echter niet alleen de achtergrond die deze doelgroep zo bijzonder maakt, deze groep onderscheidt zich tevens van de andere etnische groepen door de manier waarop zij in de Nederlandse gemeenschap zijn toegelaten. In tegenstelling tot de arbeidsmigranten, hebben deze vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië allemaal een integratie parcours moeten afleggen om zeker te zijn van hun burgerschap in Nederland. Ook dit heeft zo zijn stempel gedrukt op de denkbeelden van deze groep, omdat zij vanaf het begin af aan de Nederlandse normen en waarden meekregen.

Daarnaast zal uit dit onderzoek blijken, met in acht houding van de achtergrond van deze groep, of gemengde huwelijken die in Nederland voorkomen andere reacties oproepen dan de gemengde huwelijken in het land van herkomst. Al deze zaken kunnen eraan bijdragen dat de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland duidelijker in beeld gebracht wordt en in de toekomst beter begrepen zal worden.

3.5 Methodes en technieken

Het onderzoek naar de beeldvorming van gemengde huwelijken is middels half gestructureerde interviews uitgevoerd om achter de beweegredenen en opvattingen over de acceptatie van gemengde huwelijken te komen. Het is een kwalitatief onderzoek dat zich richt op de vraag waarom men gemengde huwelijken wel of niet accepteert.

Er is naar gestreefd om ouders van kinderen met een huwbare leeftijd te interviewen, van elke traditie vijf paren. Er is dus voor gekozen om beide ouders te interviewen, maar wel afzonderlijk van elkaar. Hier is voor gekozen zodat de eventuele onderlinge verschillen tussen de mannen en vrouwen duidelijker naar voren kunnen komen. Bovendien beïnvloeden de partners elkaar niet als zij afzonderlijk van elkaar geïnterviewd worden. Daarmee wordt dus de kans gering dat zij elkaars mening overnemen.

Uiteindelijk zijn er eenendertig respondenten geïnterviewd, waarvan één respondent niet meegenomen is in het onderzoek, omdat achteraf bleek dat de respondent zelf voorheen een gemengde relatie had, wat het beeld over gemengde huwelijken aanzienlijk kleurde. Deze respondent baseerde haar oordeel over gemengd huwelijken sterk op haar eigen individuele ervaringen, wat ertoe leidde dat haar

mening over gemengde huwelijken een weergave was van haar eigen (mislukte) relatie.

Zoals al eerder is vermeld, is ervoor gekozen om via de eigen contacten respondenten te selecteren voor het onderzoek. Om te voorkomen dat de respondenten sociaal wenselijke antwoorden gaven is er voor gekozen om alleen respondenten te interviewen die ik persoonlijk niet ken, u kunt hierbij denken aan kennissen van kennissen die aan dit onderzoek deel hebben genomen. Naarmate het onderzoek vorderde bleek dat de mensen die tot de Balkan traditie behoren erg moeilijk te benaderen waren. Er is zelf geprobeerd via een overheidsinstelling die zich richt op Oost- en Zuid Europese gemeenschappen in Nederland aan respondenten te komen, maar ook dit was tevergeefs. Deze groep is uiterst gesloten gebleken, wat het erg lastig maakte om respondenten uit deze groep te vinden. Uiteindelijk, na veel moeite, is het gelukt om genoeg respondenten te vinden. Toen eenmaal binnen de groep bekend werd dat de vragen niet al te provocerend waren begonnen de toezeggingen voor de interviews toe te stromen. Aanvankelijk is er naar gestreefd om alleen vluchtelingen te interviewen, zoals eerder is aangegeven zijn de vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië met name uit Bosnië & Herzegovina afkomstig, wat ertoe heeft geleid dat het merendeel van de respondenten dus uit deze regio afkomstig is. Hierbij moet vermeld dat mensen die uit Bosnië & Herzegovina afkomstig zijn in het heetst van de strijd zaten tijdens de oorlog, maar zij waren tevens degene die opgegroeid zijn tussen allerlei verschillende tradities en daar van jongs af aan mee om moesten gaan.

De interviews waren tijdens het onderzoek gericht op ouders van kinderen met een huwbare leeftijd, maar er is van het begin af aan gekozen om de ouders apart van elkaar te interviewen. Hier is voor gekozen om uit te sluiten dat de respondenten elkaar beïnvloeden tijdens de interviews, bovendien is er rekening mee gehouden dat mannen en vrouwen verschillende opvattingen kunnen hebben. Tevens is er rekening mee gehouden dat er op deze manier niet één dominante persoon is die het woord voert, maar dat iedereen gelijkmatig aan het woord komt. De paren die geïnterviewd zijn, zijn uit dezelfde traditie afkomstig, dit houdt in dat ze hetzelfde geloof en dezelfde culturele achtergrond hebben. Hier is expliciet voor gekozen, omdat middels dit onderzoek de beweegredenen achter acceptatie van gemengde huwelijken achterhaald trachten te worden, indien de personen zelf in een gemengd huwelijk zitten kan dat een vertekend beeld geven.

3.5.1 Methoden van analyse

Om dit kwalitatieve onderzoek tot een goed einde te brengen is het allereerst van belang om een aantal kernbegrippen vast te stellen, waarvan verwacht wordt dat zij bepalend zijn voor de beantwoording van de centrale vraag. Deze kernbegrippen vormen een rode draad in het onderzoek, aan de hand waarvan de centrale vraag beantwoord kan worden. Deze kernbegrippen zijn:

- *Het interetnisch contact.* Hiermee wordt het contact bedoeld met autochtonen, maar ook met andere allochtonen, denk hierbij aan Turken, Marokkanen e.d. De verwachting luidt; hoe meer contact de respondent met andere etnische groepen uit de samenleving heeft, des te hoger zal de acceptatie van

gemengde huwelijken met mensen uit deze andere etnische groep zijn. Door meer contact te hebben met andere groepen, leert men verschillende levenswijzen kennen en deze ook te accepteren. Wat een positieve invloed kan hebben op de beeldvorming van gemengde huwelijken. Er is echter twijfel op zijn plaats over de vraag of contact met andere etnische groepen altijd tot acceptatie leidt. Onderzoek naar aanleiding van de zogenaamde 'contacthypothese' heeft duidelijk gemaakt dat contact alleen onder bepaalde voorwaarden leidt tot meer acceptatie over en weer. Ook bij deze mogelijkheid zal in dit onderzoek worden stilgestaan.

- *De cultuur die de voorkeur geniet* als het komt op de partner van je eigen kind. De respondenten zijn geselecteerd op basis van het feit dat zij een kind hebben met een huwbare leeftijd, dat houdt in dat hun kind de leeftijd tussen 18 en 30 jaar heeft. Er is voor gekozen om juist deze doelgroep te selecteren, omdat zij zich er van bewust zijn dat hun kind leeft in een multiculturele samenleving en de kans dus bestaat dat hun kind een partner krijgt met een andere etnische achtergrond dan zichzelf. Iedereen heeft echter zo zijn eigen voorkeur, voor dit onderzoek is het van groot belang om na te gaan in hoeverre een bepaalde culturele achtergrond de voorkeur heeft boven de andere. Dit gegeven laat zien met welke etnische groepen de personen uit de ex-Joegoslavische gemeenschap affiniteit hebben en met welke groepen juist niet. Het gaat er hierbij niet zozeer om de oordelen die de respondenten hebben over een lid van een bepaalde etniciteit, het gaat juist om de redenen waarom leden van een bepaalde etniciteit worden geaccepteerd, dan wel afgewezen.
- *Redengeving voor een voor- of afkeur*, en onder andere het belang van religie en cultuur. Indien de respondenten de voorkeur geven aan bepaalde (etnische) groepen boven andere, is het belangrijk om te achterhalen wat daar de reden van is. Geeft de respondent de voorkeur aan een bepaalde groep omdat de personen uit deze groep dezelfde religie hebben en daardoor bepaalde normen en waarden delen, of wordt juist de voorkeur gegeven aan personen met een andere religie, maar met een soortgelijke cultuur? De ex-Joegoslaven staan wat cultuur betreft relatief dicht bij de Nederlandse cultuur, daarentegen sluiten bepaalde tradities uit ex-Joegoslavië niet bij de Nederlandse cultuur aan qua religie. Door te achterhalen of de cultuur of juist de religie in het geval van een gemengd de voorkeur heeft, kan vastgesteld worden waarom bepaalde gemengde huwelijken sneller geaccepteerd worden dan andere. Het is echter denkbaar dat de redeneringen voor de acceptatie niet alleen betrekking hebben op verwantschap qua religie en cultuur. Zoals eerder beschreven kan de verbetering van de eigen sociaal-economische status hierbij ook een rol spelen.
- *Eenheid of verdeeldheid*. De ex-Joegoslavische gemeenschap is relatief klein in vergelijking met de vier grootste etnische groepen in Nederland. Dit kan ervoor zorgen dat de ex-Joegoslaven zich meer mengen tussen de andere groepen in Nederland, of juist naar elkaar toetrekken en elkaar steun bieden omdat ze zo'n kleine groep in de Nederlandse samenleving vormen. Ervaren de ex-Joegoslaven in Nederland dat er sprake is van eenheid onderling of is er

juist sprake van verdeeldheid? Indien er sprake is van verdeeldheid, kan dat de acceptatie van gemengde huwelijken aantasten, omdat er onderscheid wordt gemaakt tussen de groepen onderling.

- *Groepsdruk.* De invloed van de omgeving speelt tevens een rol bij de acceptatie van gemengde huwelijken. Indien de omgeving een grote rol speelt in het leven van de respondenten, zal de acceptatie van een gemengd huwelijk deels bepaald worden door het beeld dat de omgeving heeft van de groep waaruit de persoon afkomstig is waar het gemengde huwelijk mee aan wordt gegaan. Mijn veronderstelling is dat de groepsdruk bij ex-Joegoslaven om binnen de eigen etnische groep te huwen geringer is dan onder de grote minderheden die meer geconcentreerd in de steden wonen.
- *De invloed van de burgeroorlog.* De burgeroorlog in voormalig Joegoslavië heeft een onuitwisbare indruk achtergelaten op (de levens van) de vluchtelingen uit ex-Joegoslavië in Nederland. Het heeft dan ook invloed gehad op de beeldvorming die men heeft over gemengde huwelijken met leden van andere ex-Joegoslavische groepen/tradities. In hoeverre de burgeroorlog een invloed heeft gehad op de levens van de respondenten is dan ook van belang wanneer je tracht te achterhalen waarom (bepaalde) gemengde huwelijken dan wel geaccepteerd worden of niet.
- *Acceptatie van andere etnische groepen.* In Nederland zijn veel verschillende etnische groepen, sommige sluiten beter aan bij de overkoepelende ex-Joegoslavische normen en waarden, andere minder. Om inzicht te krijgen in de acceptatie van gemengde huwelijken is het van belang om de acceptatie van andere etnische groepen binnen de Nederlandse samenleving te peilen. Worden gemengde huwelijken tussen ex-Joegoslaven en Nederlanders sneller geaccepteerd dan gemengde huwelijken tussen ex-Joegoslaven en bijvoorbeeld Turken? Zo ja, waarom is dat?
- *Mate van integratie.* Een aspect dat nauw samenhangt met de acceptatie van andere culturen is de mate van integratie in de Nederlandse samenleving. De personen die aangeven geïntegreerd te zijn, zijn veelal de personen die kennis hebben van de Nederlandse cultuur en de Nederlandse normen en waarden. Hier hoort ook de mengelmoes van verschillende culturen en daarmee ook verschillende normen en waarden bij. Indien er op deze manier geredeneerd wordt, kan de mate van integratie bepalend zijn bij de acceptatie van gemengde huwelijken.

Nu de kernbegrippen vastgesteld zijn kan er overgegaan worden naar de volgende fase; de selectie van de respondenten. Zoals in de vorige paragraaf is beschreven, is er naar gestreefd om van alle tradities minstens tien respondenten te rekruteren, waarvan vijf mannen en vijf vrouwen, met kinderen met een huwbare leeftijd. Er is voor gekozen om paren te interviewen om na te gaan in hoeverre mannen en vrouwen die tot dezelfde traditie behoren en een lange tijd met elkaar zijn getrouwd, toch verschillende denkbeelden hebben als het aankomt op de opvattingen over gemengde huwelijken. Met deze respondenten worden diepte-interviews gehouden waarin wordt getracht de achterliggende beweegredenen en opvattingen over gemengde huwelijken in kaart te brengen.

Er is vooraf besloten om onderscheid te maken tussen de drie 'hoofd'-tradities, omdat uit literatuur is gebleken dat deze drie tradities in Joegoslavië verschillende voorkeuren hadden als het gaat om de etnische/culturele achtergrond van de partner. Traditie kan in dit onderzoek gezien worden als een verzamelnaam voor een aantal begrippen; het gaat hierbij om de historische, etnische, culturele en religieuze achtergrond van respondenten. Om er echter zeker van te zijn dat er wel degelijk onderscheid is in denkbeelden over gemengde huwelijken tussen de verschillende tradities, worden een aantal internetfora geanalyseerd waarbij de acceptatie van gemengde huwelijken in voormalig Joegoslavië aan bod komt. Hierop volgend wordt er een nauwkeurige analyse van de diepte-interviews uitgevoerd, waarbij de kernbegrippen en de beeldvormingen over gemengde huwelijken worden uitgewerkt.

In de hierop volgende hoofdstukken wordt stil gestaan bij de analyse die is verricht naar aanleiding van de internetfora, puur ter achtergrondinformatie, en bij de analyse van de interviews. Het belang van de analyse is overduidelijk, zonder een juiste analyse is het onmogelijk om een antwoord te formuleren op de vraag die centraal staat in het onderzoek. Daarom zijn alle interviews opgenomen, getranscribeerd, eerst afzonderlijk en vervolgens gezamenlijk geanalyseerd. De resultaten hiervan zullen in de hierop volgende hoofdstukken nader besproken worden.

4. Over gemengde huwelijken op internetfora; achtergrond informatie over de opvattingen over gemengde huwelijken in het voormalig Joegoslavië

4.1 Inleiding

Botev (1994) maakt in zijn onderzoek onderscheid tussen drie culturele tradities in voormalig Joegoslavië; de Westerse traditie, de Balkan traditie en de Midden-Oosten traditie. Bestaat dit onderscheid vijftien jaar na de burgeroorlog echter nog steeds? Is het verschil tussen de culturele tradities in de tussentijd afgenomen of juist toegenomen? Wanneer dit onderscheid in culturele tradities in de rest van het onderzoek gehanteerd wordt, is het van belang om allereerst vast te stellen hoe het er nu in voormalig Joegoslavië voorstaat met dit onderscheid. Veel van de ex-Joegoslaven gaan immers jaarlijks terug naar het land van herkomst en krijgen te maken met de denkbeelden die de mensen daar hanteren. Deze denkbeelden blijven hun invloed uitoefenen op de gedachten van de ex-Joegoslaven ook als ze in Nederland terug zijn. Ook al hebben zij te maken met een andere context, de waarde die zij hechten aan de meningen van dierbaren blijft een rol vervullen in de manier waarop zij hun leven in Nederland invullen. De acceptatie van gemengde huwelijken is in voormalig Joegoslavië tot op de dag van vandaag een onderwerp van discussie waarmee de vluchtelingen die in Nederland woonachtig zijn te maken krijgen, zeker als hun kinderen een huwbare leeftijd hebben bereikt. De invloed van de omgeving, ook al bevindt die omgeving zich 2000 km verderop, op de denkbeelden en beweegredenen van de ex-Joegoslaven in Nederland lijkt hiermee aanzienlijk groot te zijn.

Tijdens de burgeroorlog werden de gemengde huwelijken, tussen ex-Joegoslaven van verschillende culturele tradities, verscheurd. Verscheurd door de eigen sociale omgeving die voorheen uiterst positief was over deze huwelijken. Nu, vijftien jaar na dato, lijkt de situatie in voormalig Joegoslavië rustiger te zijn geworden en lijken er weer gemengde huwelijken tussen de verschillende culturele tradities te ontstaan. Hoe denkt echter de omgeving na alles wat er gebeurd is in de burgeroorlog over gemengde huwelijken in voormalig Joegoslavië? De acceptatie van gemengde huwelijken is nog steeds onderwerp van discussie in vele gezinnen en hiermee ook op verschillende internetfora. Door na te gaan hoe het gesteld is met de acceptatie van gemengde huwelijken in het land van herkomst, zal wellicht ook de acceptatie van gemengde huwelijken binnen de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland beter begrepen kunnen worden. Om deze reden is er voor gekozen om de postwisselingen die plaatsvinden op internetfora te analyseren en na te gaan in hoeverre de acceptatie van gemengde huwelijken tussen mensen uit verschillende culturele tradities wordt geaccepteerd. Om dit vast te stellen is gebruik gemaakt van de volgende websites; www.bosniancafe.com, <http://www.trudnoca.net/forum/viewtopic.php?f=2&t=42196&start=30>, <http://forum.banjaluca.com/viewtopic.php?f=27&t=15057>. Op deze fora kunnen de leden anoniem hun mening uiten over gemengde huwelijken, dit gegeven zorgt ervoor dat mensen geen blad voor hun mond nemen en openlijk uitkomen voor hun

beweegreden om de gemengde huwelijken te accepteren of er juist tegenin te gaan. Er is voor gekozen om juist deze internetfora te analyseren omdat ze enerzijds allemaal de acceptatie van gemengde huwelijken behandelen, anderzijds omdat de internetfora de acceptatie van gemengde huwelijken vanuit verschillende kanten belichten. Op het internetforum www.bosniancafe.com zijn personen uit verschillende tradities actief, maar vooral de personen uit de Midden-Oosten traditie geven hier duidelijk hun mening, op het internetforum www.trudnoca.net zijn vooral personen uit de Westerse traditie actief zijn en op forum.banjaluca.com zijn met name personen uit de Balkan traditie actief, omdat de meeste respondenten afkomstig zijn uit Bosnië & Herzegovina is er voor gekomen om internetfora te analyseren die zich richten op de inwoners van Bosnië & Herzegovina. Door alle drie de internetfora te analyseren kunnen zowel de overeenkomsten als de verschillen tussen deze drie groepen aan het licht worden gebracht.

4.2 Korte analyse van de verschillende internetfora

Na een zorgvuldige analyse van de verschillende fora is gebleken dat de mensen die tot dezelfde traditie behoren toch naar elkaar toe trekken en elkaars mening ondersteunen. Het zijn met name de personen uit de Midden-Oosten traditie die vrezen voor het verlies van hun eigen geloof en cultuur. Deze mensen geven aan gemengde huwelijken niet te accepteren, het gaat zelfs zo ver dat zij beweren dat gemengde huwelijken een manier van de christenen zijn om het Islamitische geloof omver te werpen. In hun visie worden de Islamieten in een gemengd huwelijk gedwongen hun geloof op te geven en over te stappen op het geloof van de ander. Dit kan dan ook een goede verklaring zijn voor de negatieve kijk op gemengde huwelijken. Een gemengd huwelijk wordt door deze groep alleen geaccepteerd als de persoon met het andere geloof zich bekeert tot de Islam en het eigen geloof achter zich laat. Dit wordt met name duidelijk uit de vijandige uitspraken die gedaan worden op de website www.bosniancafe.com (2010). Er heerst een zekere angst ten opzichte van gemengde huwelijken binnen deze groep, waarbij er wordt gerefereerd naar de gebeurtenissen in Srebrenica. Als personen uit andere tradities/groepen te dicht bij de eigen groep komen, wordt het gevaar groter dat een dergelijke situatie zich weer voordoet, daarom wordt getracht de eigen groep zo ontoegankelijk mogelijk te maken voor andere groepen. Op deze website verzamelen personen uit alle drie tradities zich en geven hun mening over de acceptatie van gemengde huwelijken.

De personen uit de Westerse traditie en de Balkan traditie hebben aanzienlijk minder felle opmerkingen over gemengde huwelijken. Wanneer er echter ook andere websites geanalyseerd worden blijkt dat de personen uit de Westerse traditie toch de voorkeur geven aan huwelijken met andere christenen. Zo blijkt uit de analyse van www.trudnoca.net (2010) (een website voor zwangere vrouwen, die hun mening geven over het opvoeden van hun kinderen en daarbij ook de opvoeding van kinderen uit een gemengd huwelijk) dat de personen uit de Westerse traditie veel waarde hechten aan het geloof. Gemengde huwelijken worden geaccepteerd, maar het eigen geloof mag daarbij niet verloren gaan. Zo wordt er gediscussieerd over het dopen van je kind. De forumleden geven aan geen problemen te hebben met

gemengde huwelijken tot dat het moment aanbreekt dat de een wel graag zijn kind wil laten dopen en de ander niet. Ook binnen deze groep heerst er een bepaalde angst; de angst dat een gemengd huwelijk het gezin of de bredere familie zal verscheuren. Een 'neutraal' huwelijk lijkt op dat moment pas de eerste scheurtjes te vertonen. De oplossingen volgens de forumleden zijn simpel; of je hangt geen één geloof aan of je kiest voor één geloof. De kinderen mogen niet de dupe worden van de keuze van hun ouders en veelal wordt er voor gekozen om geen een geloof aan te hangen en de kinderen hun eigen keuzes te laten maken, ook al is dat niet altijd gemakkelijk voor de ouders en de sociale omgeving.

De personen uit de Balkan traditie blijven het meest op de achtergrond op alle internetfora. Zij geven ofwel aan geen mening hierover te hebben, of gemengde huwelijken te accepteren. Op het forum <http://forum.banjaluca.com> (2010) zijn het vooral mensen uit de Balkan traditie die hun mening geven over de gemengde huwelijken. Maar ook onderling worden er weinig vijandige teksten richting de andere tradities of gemengde huwelijken geuit. De personen uit de Balkan traditie komen het meest neutraal over en kijken erg positief terug naar de tijd van Tito toen gemengde huwelijken de 'normaalste' zaak van de wereld waren en waar iedereen vreedzaam met elkaar kon samenleven.

4.3 Conclusie

De analyse van de drie verschillende internetfora toont aan dat de traditie waartoe men behoort anno 2010 ook een belangrijke invloed heeft op de mening over gemengde huwelijken. Zo is gebleken dat met name de mensen die tot de Midden-Oosten traditie behoren in het land van herkomst het meest vrezen voor het verlies van hun eigen geloof en cultuur, de mensen die tot deze traditie behoren zijn dan ook het meest negatief over gemengde huwelijken. De andere twee tradities lijken wat minder negatief tegenover gemengde huwelijken te staan. De mensen die tot de Westerse traditie behoren geven aan niets tegen gemengde huwelijken te hebben, maar hechten daarentegen wel veel waarde aan het behoud van hun eigen geloof, wat uiteindelijk tot botsingen kan leiden bij de opvoeding van hun kinderen. De mensen die tot de Balkan traditie behoren lijken het meest positief te staan tegenover gemengde huwelijken, op alle internetfora houden zij zich het meest afzijdig en lijken geen problemen te hebben met gemengde huwelijken tussen de verschillende tradities. Dit kan te maken hebben met het feit dat dit de dominante groep was in het voormalig Joegoslavië, het is dan ook niet verwonderlijk dat zij de minste problemen hebben met gemengde huwelijken.

De traditie waartoe men behoort oefent in het land van herkomst wel degelijk een invloed uit op de acceptatie van gemengde huwelijken tussen de tradities onderling en de burgeroorlog heeft hier alleen maar een versterkende invloed op gehad. Zo blijkt uit de postwisselingen op de verschillende internetfora dat er een zeker angst heerst ten opzichte van het gemengde huwelijk. Een angst die door de burgeroorlog aangewakkerd is.

Mijn vraag is echter of de traditie waartoe men behoort ook daadwerkelijk invloed op de vluchtelingen heeft die tijdens de jaren '90 naar Nederland toe gekomen zijn en hun opvattingen over gemengde huwelijken met personen met andere culturele

achtergronden (hiermee worden mensen bedoeld die niet afkomstig zijn uit voormalig Joegoslavië, maar uit andere landen zoals Nederland, Duitsland, Turkije, Marokko ed.)? In het volgende hoofdstuk wordt de volledige analyse rondom deze vraag uitgewerkt.

5. Gemengde huwelijken onder de loep genomen

5.1 Inleiding

Voor het onderzoek naar de acceptatie van gemengde huwelijken onder leden van de ex-Joegoslavische samenleving in Nederland hebben er 31 interviews plaatsgevonden, waarvan achteraf één interview als onbruikbaar werd bevonden en niet werd meegenomen in de analyse. De overige dertig interviews zijn eerst aan de hand van attenderende begrippen in een datamatrix geplaatst (zie bijlage) om op deze manier een systematisch overzicht te krijgen van alle uitspraken en opvattingen van de respondenten. Van alle bepalende factoren die meegenomen zijn in het onderzoek is gebleken dat de traditie waartoe men behoort, het meest bepalend is voor het beeld dat men heeft over gemengde huwelijken. Ook uit de analyse van de verschillende internetfora is naar voren gekomen dat de traditie waartoe men behoort een aanzienlijke invloed uitoefent op de denkbeelden over gemengde huwelijken. Om deze reden zullen in dit hoofdstuk de opvattingen van de respondenten, verdeeld naar traditie, uiteengezet worden. De kernbegrippen die in de voorgaande hoofdstukken aan bod kwamen, worden in dit hoofdstuk uitgewerkt waarbij hun relatie tot bepaalde denkbeelden over gemengde huwelijken worden uiteengezet. Uit analyse is tevens gebleken dat de traditie waartoe men behoort niet voor alle groepen de meest bepalende rol speelt wanneer de acceptatie van gemengde huwelijken wordt onderzocht. Voor de respondenten die tot de Westerse traditie en de Midden Oosten traditie behoren is dit wel het geval, het is gebleken dat de traditie waartoe zij behoren een aanzienlijke invloed uitoefent op de denkbeelden die zij hebben ten opzichte van gemengde huwelijken. Maar met name bij de respondenten die aanvankelijk tot de Balkan traditie gerekend werden lijkt er een heel ander aspect de beeldvormingen over gemengde huwelijken te bepalen; het communisme. Op basis van historische, etnische, culturele en religieuze achtergrond zou deze groep tot de Balkan traditie gerekend kunnen worden, maar wanneer deze groep verder onder de loep genomen wordt blijkt dat het gaat om personen die voornamelijk afkomstig zijn uit Bosnië & Herzegovina, die niet godsdienstig zijn en die overtuigde communisten zijn. Deze groep valt niet binnen één van de voorgedodeerde tradities en is dus in feite een aparte traditie geworden; de Servische oud communistische traditie. Hoe het communisme zich verhoudt tot de Balkan traditie en de acceptatie van gemengde huwelijken zal in de hierop volgende paragrafen besproken worden.

In de hierop volgende paragrafen wordt tevens aandacht besteed aan de invloed van overige kenmerken op de opvattingen omtrent leden van andere etnische groepen als huwelijkspartner. Het gaat dan om kenmerken als het opleidingsniveau, de generatie waartoe men behoort, de politieke voorkeur die men heeft, de omgeving waar men in Nederland woonachtig is en het geslacht die eventueel ook een invloed kunnen uitoefenen op de opvattingen die men heeft over gemengde huwelijken. Allereerst zullen dus de uitspraken en opvattingen van de respondenten zelf in kaart worden gebracht, om vervolgens in de paragrafen hierna de achterliggende kenmerken te belichten.

5.2 Westerse traditie

5.2.1 Contacten met andere etnische groepen

De groep die tot de Westerse traditie behoort bestaat uit elf respondenten die voornamelijk afkomstig zijn uit het oorlogsgebied in Bosnië & Herzegovina. De onderstaande tabel toont aan in hoeverre de respondenten contacten hebben met mensen uit andere etnische groepen, in hoeverre zij een voorkeur hebben voor mensen met een andere culturele achtergrond, in hoeverre zij meer waarde hechten aan religie dan cultuur, in hoeverre zij druk vanuit de omgeving ervaren als het op gemengde huwelijken aankomt, in hoeverre zij verdeeldheid ervaren in Nederland onder mensen uit voormalig Joegoslavië, in hoeverre zij personen met een andere culturele achtergrond als partner van hun kind accepteren en tenslotte in hoeverre de respondenten zichzelf als geïntegreerde burgers van Nederland zien.

Tabel 1. Westerse traditie

	Contact	Voorkeur cultuur	Belang religie vs. Cultuur	Invloed omgeving	Invloed oorlog	Verdeeldheid	Acceptatie		Geïntegreerd
							NL'se cult.	Andere cult.	
Respondent 1	±	NL	R	+	±	+	±	-	-
Respondent 2	+	NL	C	+	+	+	±	-	±
Respondent 3	±	NL	X	+	X	X	+	-	±
Respondent 4	+	NL	R	+	+	X	+	+	+
Respondent 5	±	NL	C	+	+	+	+	-	+
Respondent 6	±	NL	R	X	+	+	+	+	±
Respondent 7	±	X	R	+	+	+	+	-	-
Respondent 8	±	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 9	-	NL	R	+	+	+	+	-	X
Respondent 10	±	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 11	±	NL	R	+	+	+	+	-	±

Legenda

Contact De mate van contact die de respondenten hebben met personen uit andere etnische groepen; + veel contact, ± enkel zakelijk contact, - geen contact.

Voorkeur cultuur Welke 'cultuur' wordt geprefereerd indien eigen cultuur niet mogelijk is; NL: de Nederlandse cultuur, X: geen voorkeur.

Belang religie vs. Cultuur In hoeverre dezelfde religie of dezelfde cultuur de voorkeur heeft bij de partnerkeuze van het kind; R: dezelfde religie heeft de voorkeur, C: dezelfde cultuur heeft de voorkeur.

Invloed omgeving In hoeverre de sociale omgeving (dwz familie en vrienden) van invloed is op de manier waarop er gekeken wordt naar gemengde relaties en op de vraag of gemengde relaties worden aangegaan; + de invloed van de omgeving hierop is groot, ± de omgeving heeft hier enigszins invloed op, - de omgeving heeft hier helemaal geen invloed op.

Invloed oorlog In hoeverre heeft de burgeroorlog die in Joegoslavië heeft plaatsgevonden zijn invloed uitgeoefend op de manier waarop over gemengde huwelijken met personen uit andere etnische groepen wordt gedacht; + de invloed van de oorlog is groot, ± de oorlog heeft hier enigszins invloed op gehad, - de oorlog heeft hier geen invloed op gehad.

Verdeeldheid In hoeverre is er sprake van verdeeldheid tussen de verschillende groepen uit voormalig Joegoslavië die woonachtig zijn in Nederland; + de verdeeldheid in Nederland is groot, ± er is enigszins sprake van verdeeldheid, - er is geen sprake van verdeeldheid.

Acceptatie In hoeverre worden gemengde huwelijken met personen van andere etnische groepen geaccepteerd; Huwelijken met Nederlanders: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Huwelijken met personen uit andere etnische groepen: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Geïntegreerd In hoeverre voelt de respondent zich als een geïntegreerde burger in Nederland; + geïntegreerd, ± enigszins geïntegreerd, - niet geïntegreerd.

X= onbekend

Deze groep bestaat uit respondenten die met name werkgerelateerde contacten hebben met andere etnische groepen en dus buiten het werk voornamelijk omgaan met mensen uit voormalig Joegoslavië, van de eigen, maar ook van de andere tradities. Een belangrijke kanttekening die gemaakt moet worden alvorens wordt

overgegaan op de analyse, is dat de respondenten zelf naar mensen die niet afkomstig zijn uit voormalig Joegoslavië refereren met ‘andere culturen’. Dit gegeven toont aan dat er toch een sterke scheidslijn bestaat tussen deze groepen uit voormalig Joegoslavië en de andere etnische groepen in Nederland. Deze sociale afstand tot andere etnische groepen lijkt binnen alle tradities te bestaan, wat erg opvallend is. De respondenten uit de ex-Joegoslavische gemeenschap die deel hebben genomen aan het onderzoek zijn allemaal vluchtelingen en hebben, toen ze in Nederland aankwamen, een integratiecursus moeten volgen. Tijdens deze cursus leerden zij naast de Nederlandse cultuur, ook andere etnische groepen kennen die woonachtig zijn in Nederland. Deze integratie cursus heeft dus niet geheel de gewenste uitwerking gehad op de ex-Joegoslaven, want ze zijn enerzijds wel geïntegreerd wat de Nederlandse taal betreft, maar anderzijds willen ze niet veel te maken hebben met autochtonen en andere etnische groepen. De respondenten die wel aangeven contacten te hebben met personen van verschillende etnische groepen beweren dat dit contact niet zo intens is als het contact met mensen uit de eigen gemeenschap. *“Het contact dat ik heb met andere culturen is meestal zakelijk, wij zijn simpelweg een andere levensstijl gewend, we hebben niet dezelfde gebruiken als zij. Daarom ga ik vooral om met mensen uit ex-Joegoslavië”* (Respondent 1). Een andere respondent beweert dat zij wel contact heeft met ‘andere culturen’, maar dat er toch een verschil bestaat in de vriendschappen tussen de mensen uit ex-Joegoslavië en de mensen van andere etnische groepen. *“We gaan het meeste om met mensen uit ex-Joegoslavië, we hebben wel Nederlandse vrienden en vrienden van andere culturen, maar dat is toch anders. Die vriendschappen zijn toch wat opperolakkiger, want met veel dingen snappen zij ons niet en andersom is dat ook het geval, en dan heb ik het niet enkel over het begrijpen van de taal, maar ook de manier van leven”* (Respondent 3). Het argument dat er verschil is in de vriendschappen wordt door meerdere respondenten beaamd: *“We gaan het meest om met katholieken (hiermee worden mensen van de ex-Joegoslavische Westerse traditie bedoeld), we hebben ook wel contacten met Nederlanders, maar je kunt je meer ontspannen met mensen van de je eigen cultuur, het is makkelijker om met elkaar te praten en we hebben veel dingen gemeen dus ook veel dingen om over te praten”* (Respondent 6). *“Ik heb niet echt veel contact met mensen van andere culturen. Ik ga het meeste om met mensen van mijn eigen cultuur, omdat we dezelfde cultuur en achtergrond hebben en daarom begrijpen we elkaar beter, bovendien spreken we ook dezelfde taal, wat altijd makkelijker is om mee te communiceren”* (Respondent 9). Ondanks het geringe contact met mensen van andere etnische groepen hebben de respondenten er alle begrip voor dat hun kinderen wel veel contact hebben met andere culturen. *“Mijn jongste zoon is hier geboren en gaat vrijwel alleen maar met andere culturen om, het zal er wel aan liggen dat hij hier geboren is, maar voor mij is dat ook geen probleem. Het is niet meer dan logisch dat hij met iedereen omgaat”* (Respondent 6). *“Mijn dochter gaat voornamelijk om met Nederlanders, meisjes uit haar klas. Ze gaat ook wel om met kinderen uit ex-Joegoslavië, maar minder”* (Respondent 10). Een aantal respondenten geeft aan dat zij er niets op tegen hebben dat hun kinderen omgaan met mensen van andere etnische groepen, maar dat zij omgang met mensen van hun eigen cultuur wel stimuleren. *“Ik stimuleer dat wel (de omgang met mensen van de eigen groep), maakt niet uit dat zij veel omgaat met Nederlanders, dat is allemaal onvermijdelijk, maar ik vind het wel fijn dat ze ook omgaat met mensen van onze cultuur. Daarom nemen we haar ook vaak mee als wij ergens op visite gaan”* (Respondent

9). *“Wij sturen onze zonen aan om naar de kerk te gaan, daar heb je ook mooie meisjes. Of als we ergens op visite gaan, laten we ze met ons meegaan zodat ze mensen van de eigen cultuur leren kennen, zodat ze zoveel mogelijk met onze eigen mensen omgaan en uiteindelijk ook misschien een partner vinden uit onze cultuur”* (Respondent 6). Er zijn in Nederland een aantal kerken waar de dienst in het Kroatisch wordt gegeven en waar de ex-Joegoslaven uit de Westerse traditie zich verzamelen.

Er zijn dus duidelijke voorkeuren te ontdekken als het gaat om de partner van hun kind, in de volgende paragraaf wordt de voorkeur voor een bepaalde cultuur tegenover de voorkeur voor het geloof afgewogen, waarbij de invloed van de burgeroorlog in Joegoslavië meegenomen wordt.

5.2.2 Voorkeurscultuur en de invloed van de burgeroorlog

De respondenten uit de Westerse traditie hebben over het algemeen zelf weinig contact met andere etnische groepen in hun privé leven, maar hebben er geen moeite mee dat hun kinderen dat wel hebben. Het contact met mensen uit de eigen groep wordt echter wel gestimuleerd, om op deze manier de kans te creëren dat hun kinderen later een partner kiezen met dezelfde culturele achtergrond. De overgrote meerderheid van deze groep geeft dan ook de voorkeur aan een partner met dezelfde culturele achtergrond, er wordt echter in dit geval zwaarder getild aan geloof dan aan cultuur. Slechts twee respondenten zijn van mening dat zij liever zien dat hun kind met iemand uit ex-Joegoslavië is, ongeacht het geloof van die persoon, de overige respondenten prefereren geloof over cultuur. *“Ik vind het toch het belangrijkste dat mijn zoon met een meisje trouwt dat katholiek is, en of ze nu zwart, rood of geel is maakt mij niet veel uit”* (Respondent 4). *“Het geloof is voor mij toch wel het meest van belang, de partner van mijn kind hoeft niet perse katholiek te zijn, als ze maar christelijk is”* (Respondent 11). Waarom wordt er zo veel waarde gehecht aan het geloof? Velen zeggen dat zij op die manier opgevoed zijn en dat graag door willen geven aan hun kinderen. *“Wij zijn op die manier opgevoed, onze ouders hebben tegen ons gezegd dat je voor je eigen geloof moet kiezen. Daarom probeer ik dat ook over te brengen op mijn kinderen. Als je hetzelfde geloof hebt is alles toch makkelijker, met die gedachte ben ik tenminste grootgebracht”* (Respondent 6). Er zijn echter ook andere aspecten die een rol spelen bij het feit dat de meeste ouders de voorkeur geven aan een partner met hetzelfde geloof; de invloed van de burgeroorlog. De respondenten geven aan dat tijdens het communisme weinig mensen oog hadden voor het geloof van een ander, iedereen was gelijk en de geloven werden als het ware geneutraliseerd. Tijdens en na de oorlog is daar echter verandering in gekomen. *“Vroeger waren er bij ons ook gemengde huwelijken, tussen Serven, Kroaten en moslims, niemand vroeg zich af of dat wel kon. Totdat de oorlog begon, toen veranderde alles”* (Respondent 4). *“De oorlog heeft op iedereen zijn invloed uitgeoefend, en daarmee ook op de manier waarop mensen over gemengde huwelijken denken. Ik denk dat de mensen na de oorlog veel meer op hun hoede zijn en dat zij een gemengd huwelijk veel moeilijker accepteren dan voor de oorlog”* (Respondent 11). Ook in Nederland, vijftien jaar na dato, oefent de burgeroorlog die in ex-Joegoslavië plaatsvond zijn invloed uit. Er wordt opgemerkt dat er veel verdeeldheid is tussen de verschillende traditionele groepen uit ex-Joegoslavië die woonachtig zijn in Nederland. Mensen trekken vooral met anderen uit de eigen groep op, organiseren feesten die bedoeld zijn voor de eigen groep en feestdagen worden allang niet meer

samen gevierd, zoals in Joegoslavië het geval was. *“Hier is de situatie totaal anders, als ik kijk naar de vriendschappen hier, wanneer wij Kerst vieren zijn er maar weinig Islamitische gezinnen in ons midden. We zijn allemaal verdeeld hier, terwijl we vroeger met z’n allen omgingen. Maar nu organiseert iedereen feesten voor de eigen groep. Alles is hier verdeeld, meer dan in Bosnië, waarschijnlijk vanwege de economische situatie. Mensen hebben elkaar nodig daar, hier zijn we niet meer afhankelijk van elkaar”* (Respondent 5). Een ander opvallend aspect is dat de mensen die tot de Westerse traditie behoren, de voorkeur geven aan de mensen van de Balkan traditie ten opzichte van de mensen van de Midden-Oosten traditie. Botev (1994) beschreef dit gegeven in zijn onderzoek, maar hieruit blijkt dat de burgeroorlog hierop weinig invloed heeft gehad en dat de relatie tussen mensen van de Westerse traditie en de Balkan traditie weinig is veranderd. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit met het geloof van de mensen te maken, de mensen uit de Balkan traditie zijn net als de mensen uit de Westerse traditie christelijk en hebben wellicht om deze reden het gevoel dat zij meer met elkaar gemeen hebben. *“De contacten tussen Serven en katholieken zijn altijd beter geweest dan de contacten tussen katholieken en moslims, wanneer ze op bezoek komen kun je alles op tafel zetten, bij moslims moet je toch oppassen dat je er niet iets bij zet wat zij niet eten”* (Respondent 2). *“Ik denk dat de verdeeldheid hier groot is, misschien omdat we gevlucht zijn uit zo’n situatie. Wie degene zijn waarvoor je gevlucht bent en wat de reden daarvoor is hebben invloed op de manier waarop je over bepaalde groepen denkt. Wij gaan hier veel om met Serven, maar minder met moslims en dat heeft daar dus allemaal mee te maken”* (Respondent 11). Het geloof speelt dus niet alleen een rol als het gaat om een voorkeur voor een partner voor het kind, maar ook als het aankomt op de vriendschappen die mensen onderhouden met mensen uit ex-Joegoslavië. In de volgende paragraaf zal de aandacht uitgaan naar de acceptatie van gemengde huwelijken met andere etnische groepen, om vast te stellen in hoeverre deze groep, namelijk katholieken van de Westerse traditie, positief, dan wel negatief staat tegenover gemengde huwelijken.

5.2.3 Acceptatie gemengde huwelijken

De respondenten die tot de Westerse traditie behoren geven duidelijk de voorkeur aan het geloof als het gaat om de partnerkeuze van hun kind. Sommigen stimuleren het contact met mensen van de eigen groep door de kinderen naar de kerk te laten gaan, anderen laten hun kind daarin vrij. Dat het geloof een belangrijke rol speelt bij de acceptatie van de partner van het kind wordt ook duidelijk wanneer er aan de respondenten gevraagd wordt hoe zij zouden reageren op de partner van hun kind als deze een andere culturele achtergrond heeft. De meerderheid van de respondenten heeft aangegeven geen problemen te hebben met een Nederlandse partner. De kinderen zijn hier immers opgegroeid en voelen zich hier thuis, er speelt hier echter nog een andere factor mee; de Nederlanders worden niet gezien als ‘lager’ dan de eigen groep. *“Het hangt er allemaal vanaf om welke cultuur het gaat, niet alle culturen zijn hetzelfde. De Nederlandse cultuur ligt dicht bij de onze, daarom denk ik dat ik die makkelijker zou kunnen accepteren”* (Respondent 8). In het geval van een gemengd huwelijk met een autochtoon is er dus sprake van actieve tolerantie, de verschillen worden erkend, maar niet als storend gezien. *“Natuurlijk zou ik liever willen dat de vrouw van mijn zoon Nederlands is dan Arabisch, de Nederlandse cultuur lijkt op onze cultuur en ik denk ook dat de mensen hier goed opgevoed en ver ontwikkeld zijn, in*

tegenstelling tot andere culturen" (Respondent 5). Dit maakt duidelijk hoe deze respondenten hun plek in de samenleving ervaren. Zij hebben een goede opleiding genoten in het land van herkomst en ook een goede baan gehad. Zij streven ernaar hun kinderen een zo goed mogelijke opleiding te bieden in Nederland, zodat hun kinderen hetzelfde in Nederland zullen hebben als zij zelf in het land van herkomst. Deze respondenten laten dan ook doorschemeren dat zij niet tot dezelfde 'arbeidersklasse' behoren als 'alle andere allochtonen', zij staan daarboven. De voorkeur voor een autochtone partner binnen een gemengd huwelijk heeft echter niets te maken met de eventuele sociale stijging die hiermee gepaard gaat, het is juist de sociale daling waar de respondenten bang voor zijn indien hun kind met iemand van een andere etnische groep trouwt. Wanneer er vervolgens gevraagd wordt of men een persoon met een totaal andere culturele achtergrond zou kunnen accepteren, zijn de respondenten dan ook aanzienlijk minder tolerant. *"Ik zou er moeite mee hebben om een totaal andere cultuur te accepteren, want wij hebben toch een bepaald beeld van Marokkanen en Turken en hun cultuur. Misschien is dat beeld ook wel onjuist, maar die indruk krijg je toch door de samenleving. Maar misschien dat het met de tijd anders zou worden, ik weet het niet. Wij zijn heel erg aan onze kinderen gebonden, dus ik zou mijn kind niet willen verliezen door zoiets"* (Respondent 11). *"Ik zou dat heel moeilijk kunnen accepteren, omdat wij allemaal van onze eigen cultuur houden en hun cultuur is toch anders en ik zou niet weten hoe ik me daarin zou moeten vinden"* (Respondent 7). De respondenten geven tevens aan dat zij zelf niet zouden weten hoe zij zich zouden moeten opstellen in het geval van een gemengde relatie met een geheel andere cultuur. Vooral als beide ouders niet voldoende Nederlandse spreken en elkaars cultuur niet kennen. *"Ik zeg niet dat ik het nooit zou kunnen accepteren, maar ik weet niet hoe ik ermee om zou moeten gaan. Met die schoonzoon of schoondochter zul je toch moeten spreken en als je de taal niet voldoende beheerst is het moeilijk om diepgaande gesprekken te voeren. Daarom sta ik nog een beetje angstig tegenover die gemengde huwelijken met andere culturen"* (Respondent 2). Gemengde huwelijken met autochtonen worden dus als positief ervaren, terwijl er toch intolerantie heerst ten opzichte van gemengde huwelijken met andere etnische groepen. Om in de termen van Hondius (1999) te spreken; passieve intolerantie. Er wordt vanuit de omgeving enige druk uitgeoefend op het paar, maar omdat de relatie tussen de ouders en de kinderen in de meeste gevallen vrij hecht is, worden de verschillen weggestopt. Een dergelijk gemengd huwelijk wordt door de omgeving niet geaccepteerd, waarbij 'toevallige' vermijding van het paar, of in ieder geval de partner van de andere etnische groep, plaatsvindt. In hoeverre de andere twee groepen deze mening delen zal in de hierop volgende paragrafen besproken worden.

5.3 Midden-Oosten traditie

De onderstaande tabel is een weergave van de opvattingen die de respondenten uit de Midden-Oosten traditie hanteren tegenover andere etnische groepen en gemengde relaties, in de hierop volgende paragrafen zal deze tabel uitvoerig beschreven worden.

Tabel 2. Midden-Oosten traditie

	Contact	Voorkeur cultuur	Belang religie vs. Cultuur	Invloed omgeving	Invloed oorlog	Verdeeldheid	Acceptatie NL'se cult.	Andere cult.	Geïntegreerd
Respondent 1	±	NL	C	+	+	-	+	-	-
Respondent 2	+	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 3	+	x	R	+	+	x	-	x	+
Respondent 4	±	NL	R	+	+	+	+	-	x
Respondent 5	±	NL	R	x	+	x	+	-	±
Respondent 6	±	NL	C	+	+	+	+	±	+
Respondent 7	+	NL	C	+	+	+	+	±	+
Respondent 8	+	x	R	+	+	+	+	±	±
Respondent 9	+	NL	C	+	+	+	+	±	±
Respondent 10	±	NL	R	x	+	+	+	-	±

Legenda

Contact De mate van contact die de respondenten hebben met personen uit andere etnische groepen; + veel contact, ± enkel zakelijk contact, - geen contact.

Voorkeur cultuur Welke 'cultuur' wordt geprefereerd indien eigen cultuur niet mogelijk is; NL: de Nederlandse cultuur, x: geen voorkeur.

Belang religie vs. Cultuur In hoeverre dezelfde religie of dezelfde cultuur de voorkeur heeft bij de partnerkeuze van het kind; R: dezelfde religie heeft de voorkeur, C: dezelfde cultuur heeft de voorkeur.

Invloed omgeving In hoeverre de sociale omgeving (dwz familie en vrienden) van invloed is op de manier waarop er gekeken wordt naar gemengde relaties en op de vraag of gemengde relaties worden aangegaan; + de invloed van de omgeving hierop is groot, ± de omgeving heeft hier enigszins invloed op, - de omgeving heeft hier helemaal geen invloed op.

Invloed oorlog In hoeverre heeft de burgeroorlog die in Joegoslavië heeft plaatsgevonden zijn invloed uitgeoefend op de manier waarop over gemengde huwelijken met personen uit andere etnische groepen wordt gedacht; + de invloed van de oorlog is groot, ± de oorlog heeft hier enigszins invloed op gehad, - de oorlog heeft hier geen invloed op gehad.

Verdeeldheid In hoeverre is er sprake van verdeeldheid tussen de verschillende groepen uit voormalig Joegoslavië die woonachtig zijn in Nederland; + de verdeeldheid in Nederland is groot, ± er is enigszins sprake van verdeeldheid, - er is geen sprake van verdeeldheid.

Acceptatie In hoeverre worden gemengde huwelijken met personen van andere etnische groepen geaccepteerd; Huwelijken met Nederlanders: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Huwelijken met personen uit andere etnische groepen: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Geïntegreerd In hoeverre voelt de respondent zich als een geïntegreerde burger in Nederland; + geïntegreerd, ± enigszins geïntegreerd, - niet geïntegreerd.

X= onbekend

5.3.1 Contacten met andere etnische groepen

De respondenten die tot de Midden-Oosten traditie behoren zijn tevens voornamelijk afkomstig uit Bosnië & Herzegovina, velen geven aan de oorlog bewust meegemaakt te hebben, uit de hierop volgende paragrafen zal blijken of dit van invloed is op de manier waarop zij over gemengde huwelijken denken. Als het op de contacten met andere etnische groepen aankomt zijn er veel overeenkomsten tussen de Midden-Oosten traditie en de Westerse traditie, beide geven aan dat zij meer omgaan met mensen uit voormalig Joegoslavië en dat de contacten met andere etnische groepen voornamelijk zakelijk zijn. *“Ik heb meer contact met mensen uit voormalig Joegoslavië, ik denk dat dat vooral komt omdat wij elkaar beter begrijpen, het is toch dezelfde cultuur”* (Respondent 4). *“Ik heb contacten met mensen uit verschillende culturen; Marokkanen, Turken, Serven, Kroaten, met iedereen. Ik merk wel dat de vriendschappen met mensen uit voormalig Joegoslavië anders zijn, omdat we veel dingen gemeen hebben. We hebben dezelfde humor en dezelfde cultuur”* (Respondent 2). Er wordt tevens aangegeven dat de kinderen meer contact hebben met andere etnische groepen, en dat dat eigenlijk vanzelfsprekend is aangezien zij hier opgegroeid zijn. *“Vroeger ging we in ex-Joegoslavië ook allemaal met elkaar om, waarom zou mijn kind dat hier dan niet mogen? Ik probeer ze wel te sturen en ze duidelijk te maken dat als het op een relatie aankomt, dat ze het*

beste iemand kunnen zoeken met de eigen cultuur, maar tegen vriendschappen met andere culturen heb ik niets" (Respondent 1). De vriendschappen met personen van andere etnische groepen worden als onderdeel gezien van het opgroeien in Nederland en worden door alle tradities geaccepteerd. Verder is er ook geen aanleiding om te geloven dat de mensen die tot deze groep behoren hun kinderen stimuleren om met mensen van de eigen traditie om te gaan. Wel wordt duidelijk dat de kinderen van jongs af aan mee krijgen dat wanneer het aankomt op een relatie of een huwelijk, zij horen te kiezen voor iemand van dezelfde cultuur en hetzelfde geloof. *"Ik heb van kleins af aan meegekregen dat mijn eigen cultuur en geloof het beste zijn en dat heb ik ook zo aan mijn kinderen doorgegeven, het is nu aan hen of zij dat mee zullen nemen in hun leven. Ik probeer in ieder geval wel sturing te geven als het aankomt op hun toekomstige partner"* (Respondent 7). Ook de mensen die tot de Midden-Oosten traditie behoren hebben duidelijke voorkeuren als het gaat om partners met een andere culturele achtergrond, in de volgende paragraaf zullen deze voorkeuren besproken worden.

5.3.2 Voorkeuren in partnerkeuze en de invloed van de burgeroorlog op deze voorkeuren

Er ontstaat verdeeldheid in de groep van de Midden-Oosten traditie als hen de vraag wordt gesteld of zij meer waarde hechten aan het geloof of de cultuur als het aankomt op een partner voor hun kind. Zes van de tien respondenten hechten meer waarde aan het geloof en vier van de tien hechten meer waarde aan de cultuur. De redenen om voor het één of het ander te kiezen zijn vrijwel identiek: het maakt het allemaal makkelijker in het leven. De mensen die meer belang hechten aan de cultuur zijn van mening dat religieuze verschillen makkelijker overbrugbaar zijn dan de culturele verschillen. De mensen uit ex-Joegoslavië zijn toch samen opgegroeid en hebben veel van dezelfde normen en waarden meegekregen, wat een bepaalde kijk op het leven met zich meebrengt. *"Geloof is voor mij wel belangrijk, maar ras (= cultuur voor deze respondent) staat op nummer één. Het hoeft niet zo erg te zijn als de meningen over het geloof verschillen, als de cultuur maar soortgelijk is"* (Respondent 7). Het andere deel beweert echter dat zolang het geloof hetzelfde is, de verschillen makkelijk opgelost kunnen worden. *"Cultuur maakt mij niets uit, als het geloof maar hetzelfde is. Als je hetzelfde geloof hebt, en de weg van de Islam volgt, heb je ook dezelfde opvattingen en kom je er wel uit. Ik ben van mening dat alle problemen die zij in het leven tegen zouden komen opgelost kunnen worden aan de hand van de Koran"* (Respondent 3). Een aanzienlijke minderheid (twee respondenten) geeft aan geen voorkeur te hebben als het aankomt op de culturele achtergrond van de partner van hun kind. De overige respondenten geven aan in alle gevallen, dus ook in het geval van een andere religie, de voorkeur te geven aan de Nederlandse cultuur, dan aan de Afrikaanse en Aziatische culturen. *"Marokkanen, Turken en Arabieren zijn ook Islamitisch maar we hebben niet zoveel gemeenschappelijk. Bosnische moslims zijn toch een stuk liberaler, wij zijn veel vrijer en de vrouwen zijn bij ons gelijk aan de mannen"* (Respondent 2). Ook in het geval van de Midden-Oosten traditie gaat de voorkeur uit naar de Nederlandse cultuur, als er al gemengd moet worden. Ook deze groep ziet de Nederlandse cultuur als een ontwikkelde cultuur, die minder ver af staat van de eigen cultuur en daarom het beste zou aansluiten als het op gemengde huwelijken aankomt. *"Ik zou liever hebben dat mijn dochter dan met een Nederlander gaat dan met een Marokkaan. Welke cultuur*

iemand heeft, dat betekent veel, het is de manier waarop je grootgebracht bent en wat je van huis uit mee hebt gekregen. En ik denk dat als het op de normen en waarden aankomt, wij dichter bij de Nederlanders staan dan bij Marokkanen of Turken” (Respondent 1). De manier waarop mensen dachten over gemengde huwelijken was echter niet altijd zo, voor de oorlog was het heel normaal dat iemand een gemengd huwelijk aanging. De oorlog heeft echter veel haat gezaaid en mensen verdeeld, hiermee zijn ook de meningen over gemengde huwelijken aanzienlijk veranderd. “Die oorlog is nog steeds in ons en dat zal ook nooit veranderen. Waarschijnlijk zijn mensen daarom ook zo terughoudend als het aankomt op andere culturen en geloven” (Respondent 1). De oorlog heeft er niet alleen toe geleid dat mensen minder tolerant zijn tegenover gemengde huwelijken, het heeft er ook toe geleid dat er verdeeldheid is ontstaan tussen de verschillende tradities uit voormalig Joegoslavië. “Ik merk toch wel dat mensen uit de eigen groep naar elkaar toe trekken. Met de eigen soort hebben we toch allemaal een betere band. In Bosnië is het al een stuk minder, omdat die mensen wel met elkaar moeten leven” (Respondent 8). “Als ik wat breder kijk merk ik dat er wel verdeeldheid is in Nederland, ik hoor nog steeds dat mensen dingen die in de oorlog gebeurd zijn niet los kunnen laten en daarom misschien andere groepen hier in Nederland vermijden” (Respondent 9). De voorkeuren van de mensen die tot de Midden-Oosten traditie behoren lijken veel overeenkomsten te vertonen met de Westerse traditie. Ook deze groep geeft de voorkeur aan Nederlanders boven andere etnische groepen die misschien hetzelfde geloof hebben, denk hierbij aan de etnische groepen in Nederland met een Islamitische achtergrond, zoals de Turken en Marokkanen. Deze voorkeur voor een Nederlander heeft met name te maken met de ontwikkeling van deze cultuur en de toegang tot bepaalde bronnen waar Weber (Benschop, 1987) naar refereert lijkt hierbij geen rol te spelen.

In de volgende paragraaf zal duidelijk worden in hoeverre gemengde huwelijken geaccepteerd worden door deze groep.

5.3.3 Acceptatie van gemengde huwelijken

Net als bij de andere tradities worden ook onder de mensen die tot de Midden-Oosten traditie behoren met name etnische groepen geaccepteerd die het dichtst bij de eigen groep/traditie staan. Het zijn veelal dezelfde redenen die hiervoor aangegeven worden als bij de andere tradities, de Nederlandse cultuur wordt toch als een geciviliseerde cultuur gezien waar de vrouw gelijk is aan de man. De respondenten hebben meerdere malen aangegeven dat dit cruciale aspecten zijn van een cultuur en dat de partner van het kind bepaalde normen en waarden moet bezitten om geaccepteerd te worden in deze gemeenschap. “Als mijn kind zou kiezen voor een Marokkaan zou ik het niet alleen niet kunnen accepteren ik zou er ook alles aan doen om mijn kind tegen te houden. Die cultuur is toch zo anders en ik zou niet willen dat mijn kind dadelijk door haar partner onderdrukt wordt” (Respondent 4). “Ik heb altijd tegen mijn dochter gezegd: Als je maar niet een Marokkaan mee naar huis neemt! Ik mag die mensen niet, als ik zie hoe zij zich gedragen, ook op straat alsof het allemaal van hun is. Ze zijn erger dan onze zigeuners” (Respondent 1). De afkeer die de andere tradities hebben tegenover de Afrikaanse en Aziatische culturen lijken gedeeld te worden door de Midden-Oosten traditie, ook zij zien deze etnische groepen als een lagere sociale klasse die nog niet even ver ontwikkeld zijn als zij zelf. Enkel de Nederlandse cultuur

komt in aanmerking als de ouders het voor het zeggen hadden bij de partnerkeuze van hun kind, enerzijds omdat het makkelijker is mensen uit de Nederlandse cultuur te begrijpen, de mensen die tot de Midden-Oosten traditie behoren al minstens tien jaar woonachtig zijn in Nederland en gaandeweg de gewoontes hebben leren kennen en anderzijds omdat de Nederlanders qua opleidingsniveau niet achterblijven op de mensen uit voormalig Joegoslavië en daarom als een gelijkwaardige partner gezien worden. Indien er toch een gemengd huwelijke ontstaat met een persoon van een etnische groep die de ouders niet goedkeuren, ervaren de respondenten dat bepaalde groepsnormen overschreden worden. Er vindt in de eerste instantie actie intolerantie plaats, waarbij de ouders er alles aan doen om het paar uit elkaar te krijgen. Wanneer dit geen effect heeft kiezen de respondenten ervoor om de partner van hun kind te vermijden en net te doen alsof niet persoon niet bestaat (passieve intolerantie). De respondenten geven echter wel aan dat na verloop van tijd deze 'negeer' fase overgaat in een vorm van passieve tolerantie, waarbij de verschillen door de vingers worden gezien.

5.4 Balkan traditie of de communistische traditie?

De onderstaande tabel toont aan in hoeverre de respondenten gemengde huwelijken accepteren en welke aspecten daar invloed op hebben. In de hierop volgende paragrafen zullen deze aspecten nader besproken worden.

Tabel 3. 'Balkan' traditie

	Contact	Voorkeur cultuur	Belang religie vs. Cultuur	Invloed omgeving	Invloed oorlog	Verdeeldheid	Acceptatie		Geïntegreerd
							NL'se cult.	Andere cult.	
Respondent 1	+	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 2	+	NL	C	x	+	x	+	-	+
Respondent 3	+	NL	C	+	+	+	+	-	+
Respondent 4	+	NL	C	x	+	+	+	-	±
Respondent 5	+	NL	R	+	+	+	+	-	±
Respondent 6	-	NL	C	+	+	+	+	-	-
Respondent 7	±	NL	R	+	+	x	+	-	±
Respondent 8	+	x	x	-	+	-	+	+	+
Respondent 9	+	NL	C	x	+	-	+	+	+

Legenda

Contact De mate van contact die de respondenten hebben met personen uit andere etnische groepen; + veel contact, ± enkel zakelijk contact, - geen contact.

Voorkeur cultuur Welke 'cultuur' wordt geprefereerd indien eigen cultuur niet mogelijk is; NL: de Nederlandse cultuur, x: geen voorkeur.

Belang religie vs. Cultuur In hoeverre dezelfde religie of dezelfde cultuur de voorkeur heeft bij de partnerkeuze van het kind; R: dezelfde religie heeft de voorkeur, C: dezelfde cultuur heeft de voorkeur.

Invloed omgeving In hoeverre de sociale omgeving (dwz familie en vrienden) van invloed is op de manier waarop er gekeken wordt naar gemengde relaties en op de vraag of gemengde relaties worden aangegaan; + de invloed van de omgeving hierop is groot, ± de omgeving heeft hier enigszins invloed op, - de omgeving heeft hier helemaal geen invloed op.

Invloed oorlog In hoeverre heeft de burgeroorlog die in Joegoslavië heeft plaatsgevonden zijn invloed uitgeoefend op de manier waarop over gemengde huwelijken met personen uit andere etnische groepen wordt gedacht; + de invloed van de oorlog is groot, ± de oorlog heeft hier enigszins invloed op gehad, - de oorlog heeft hier geen invloed op gehad.

Verdeeldheid In hoeverre is er sprake van verdeeldheid tussen de verschillende groepen uit voormalig Joegoslavië die woonachtig zijn in Nederland; + de verdeeldheid in Nederland is groot, ± er is enigszins sprake van verdeeldheid, - er is geen sprake van verdeeldheid.

Acceptatie In hoeverre worden gemengde huwelijken met personen van andere etnische groepen geaccepteerd; Huwelijken met Nederlanders: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Huwelijken met personen uit andere etnische groepen: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Geïntegreerd In hoeverre voelt de respondent zich als een geïntegreerde burger in Nederland; + geïntegreerd, ± enigszins geïntegreerd, - niet geïntegreerd.
X= onbekend

5.4.1 Contacten met andere etnische groepen

In tegenstelling tot de respondenten van de Westerse en Midden Oosten traditie zijn de respondenten die tot de Balkan traditie behoren afkomstig uit verschillende regio's uit voormalig Joegoslavië; Kroatië, Servië, Montenegro en Bosnië & Herzegovina. Weinig van hen hebben in hun directe omgeving met de burgeroorlog te maken gehad, en hebben daarom van de drie groepen toch de meest tolerante kijk op de gemengde huwelijken. Het is bovendien de groep die de meeste contact heeft met andere etnische groepen. De respondenten hebben aangegeven zowel tijdens werk, als erna goed om te gaan met personen van verschillende etnische groepen, met name de Nederlanders. *“Wij hebben contact met mensen uit verschillende culturen, ook met mensen uit gemengde huwelijken, maar ook met Nederlanders”* (Respondent 5). *“Wij gaan met iedereen om, misschien dat we iets meer mensen uit het voormalig Joegoslavië kennen, maar we hebben ook hele mooie vriendschappen opgebouwd met Nederlanders”* (Respondent 8). Deze groep komt door hun uitspraken over als een heel open groep, het is echter tegelijkertijd ook een groep waar ik heel moeilijk contact mee kon krijgen. Het was dan ook geen makkelijke opgave om genoeg respondenten voor deze groep te krijgen. Op verschillende manieren is gepoogd in contact te komen met mensen die tot deze groep behoren, maar pas toen de eerste paar interviews als positief werden ervaren door de respondenten stopten de weigeringen en wilden mensen meedoen met het interview. Dit toont aan dat de leden in deze groep hoogstwaarschijnlijk veel contact met elkaar onderhouden en weten wat er zich afspeelt in de gemeenschap en willen voorkomen dat een onbekende de groep binnendringt en wellicht de groep in een kwaad daglicht plaatst. De respondenten ontkennen echter moeite te hebben met vriendschappen met personen uit andere etnische groepen en met andere geloven. *“De beste vriend van mijn zoon is een Marokkaan, een hele goed jongen. Mijn dochter gaat veel om met Nederlanders, maar ook met mensen uit voormalig Joegoslavië. Dat is voor ons geen probleem, wij gingen vroeger ook met iedereen om en doen dat hier in Nederland ook nog steeds”* (Respondent 8).

Deze groep bestaat tevens voor een groot deel uit oude communisten die Tito als een grote held zien. De tijd dat Tito aan de macht was wordt geïdealiseerd. Hierbij moet vermeld worden dat in deze tijd alle communisten afstand moesten doen van het publiekelijk uitoefenen van hun geloof. Dit seculiere gedachtegoed is dan ook één van de redenen waarom deze groep zo open is tegenover andere etnische groepen. De tijd die zij verheerlijken is namelijk ook een tijd waar alle verschillen tussen mensen, of groepen, van de tafel geveegd werden en waar de aandacht met name uitging naar de onderlinge overeenkomsten. Deze openheid naar anderen toe kan ook een verklaring bieden voor het feit dat deze respondenten wel bereid waren deel te nemen aan dit onderzoek. Zoals eerder is aangekaart bestaat deze groep voornamelijk uit oud-communisten die van Servische origine zijn en zichzelf beschouwen als “Serven” (aldus; leden van de Balkan traditie). Degene die geen affiniteit hebben met het communisme, maar zichzelf wel rekenden tot de Balkan traditie, waren niet bereid aan dit onderzoek deel te nemen.

Als het echter aankomt op de partnerkeuze van hun kind zijn er ook onder de ex-communisten binnen de Balkan traditie wel degelijk voorkeuren te onderscheiden. In de volgende paragraaf komen deze preferenties aan bod komen.

5.4.2 Het belang van cultuur en de invloed van de burgeroorlog

De respondenten die tot deze communistische Balkan traditie behoren verschillen van de andere tradities, omdat zij de voorkeur geven cultuur boven religie. In dit geval vinden de respondenten het dus belangrijker dat de partner van hun kinderen dezelfde culturele waarden deelt, dan hetzelfde geloof. Ook hieruit blijkt dat het communistische gedachtegoed binnen deze groep een invloed blijft uitoefenen. Het merendeel van de respondenten geeft aan dat zij het liefst zien dat hun kind een partner kiest die afkomstig is uit voormalig Joegoslavië, ongeacht welk geloof diegene heeft, dit kan verklaard worden doordat er in de tijd van het communisme het geloof werd weggestopt en de overkoepelende culturele groep waartoe men behoort werd gepromoot. *“Ik ken veel mensen die hier in Nederland wonen van wie de kinderen een relatie hebben met een persoon uit een andere cultuur, en ik weet dat die mensen de voorkeur geven aan mensen uit ex-Joegoslavië als partner van hun kind, maakt niet uit welk geloof diegene heeft”* (Respondent 9). *“Geloof heeft voor mij nooit een grote rol gespeeld, veel mensen uit mijn familie zijn gemengd gehuwd en ik vind dat dus niet belangrijk. Ik zou het wel fijn vinden als de partner van mijn kind dezelfde culturele achtergrond heeft als ik, dat maakt gewoon alles makkelijker. Het communiceren, de mentaliteit is hetzelfde, alles is makkelijker”* (Respondent 3). Er zijn echter ook respondenten die wel waarde hechten aan religie. *“Christenen zijn één ding en Islamieten een geheel ander ding. Het zijn twee totaal verschillende werelden, ze hebben een andere kijk op het leven en leven hele verschillende levens”* (Respondent 1). Dat een Islamitische partner niet geaccepteerd zou worden blijkt ook als gevraagd wordt of de respondenten meer toetrekken naar bepaalde groepen uit voormalig Joegoslavië dan naar andere. Zo wordt beweerd dat de relatie tussen de katholieken en de oosters-orthodoxen uit voormalig Joegoslavië aanzienlijk beter is dan de relatie tussen de oosters-orthodoxen en de islamieten. *“Christenen kunnen het goed met elkaar vinden, vanaf de eerste dag dat ik in Nederland was heb ik een goede relatie gehad met katholieken, maar met moslims is het een heel ander verhaal. Zodra ze erachter kwamen dat ik oosters-orthodox was wilden ze geen contact met mij hebben en toen heb ik natuurlijk hen ook de rug toegekeerd”* (Respondent 6). De respondenten geven dus aan dat het niet zozeer aan hen zelf ligt dat zij weinig contact hebben met moslims, maar dat de moslims geen contact wensen te hebben met deze groep. *“Als wij een feest hebben dat iets te maken heeft met ons geloof, dan nodigen we katholieken uit, maar ook moslims. Maar ik heb gemerkt dat de moslims er toch op letten dat als zij een feest hebben dat verband houdt met hun geloof, zij geen oosters-orthodoxen uitnodigen. Ik had ook een vriendin die Islamitisch was, waar ik heel goed mee was. En toen ik op een dag een kruisje om mijn nek droeg, vroeg ze aan mij: Waarom doe je dat niet af? Ik was verbaasd, ik zou zoiets nooit tegen haar durven te zeggen, maar daarin onderscheiden wij ons dus van elkaar. Zij hebben het liefst dat wij ons geloof achterwege laten en hun geloof aannemen en dat is voor mij ondenkbaar”* (Respondent 5). De oorzaak voor de manier waarop mensen van de Midden-Oosten traditie zich opstellen tegen de mensen van deze communistische Balkan traditie wordt gezocht in de gevolgen die de burgeroorlog met zich mee heeft gebracht. De

respondenten zijn van mening dat de oorlog veel schade heeft aangericht als het aankomt op de sociale contacten die mensen uit voormalig Joegoslavië onderling met elkaar hebben. Bovendien wordt de Servische bevolking vaak verantwoordelijk gehouden voor wat zich heeft afgespeeld in voormalig Joegoslavië en de mensen nemen die oordelen met zich mee als zij in Nederland mensen uit deze groep leren kennen. *“Ik denk niet dat het (de godsdienstige verschillen) in voormalig Joegoslavië zo’n groot issue was als hier in Nederland. Dat heeft de oorlog allemaal met zich meegebracht. Sommige groepen worden verantwoordelijk gehouden voor wat er gebeurd is en daarom is het beeld dat die mensen hebben van die groep nogal negatief”* (Respondent 5). *“Voor een groot deel van de mensen heeft de oorlog diepe wonden achtergelaten en daarom hechten mensen misschien nu wat meer waarde aan hun geloof. Mensen geven elkaar de schuld van wat er gebeurd is en dat is triest”* (Respondent 6). De respondenten die tot de communistische Balkan traditie behoren, geven dan wel de voorkeur aan cultuur boven het geloof, wanneer er echter doorgevraagd wordt, wordt duidelijk dat de band met de Islamitische bevolking uit voormalig Joegoslavië niet altijd even goed is. In de tijd van het communisme werd er naar eenheid onder de verschillende bevolkingsgroepen gestreefd, de oorlog heeft deze eenheid verwoest.

5.4.3 Acceptatie van gemengde huwelijken

Als het op de acceptatie van gemengde huwelijken met andere etnische groepen aankomt geven de respondenten de voorkeur aan etnische groepen die zo dicht mogelijk bij hun eigen groep staat. *“Ik zou nooit een Marokkaan kunnen accepteren. De culturen uit West Europa, daar heb ik geen moeite mee, maar Marokkanen, Turken en Afrikanen, dat zou ik nooit kunnen accepteren”* (Respondent 6). *“Met Nederlanders is alles makkelijker dan met mensen uit Afrikaanse landen, ze zijn geschoold en lopen niet achter, daarom zou ik een relatie met een Nederlander makkelijk accepteren”* (Respondent 7). Vrijwel alle respondenten geven aan dat zij een relatie met een Nederlander makkelijk zouden accepteren, en dat de Nederlandse cultuur, naast de Joegoslavische cultuur, de voorkeur geniet als het aankomt op de partner van hun kind. De respondenten geven met name aan dat zij bang zijn dat als hun kind met iemand zou trouwen met een Islamitische achtergrond, het kind zich dusdanig aan zou moeten passen aan de andere cultuur, dat het de eigen cultuur volkomen zou verliezen. Bovendien speelt de man-vrouw verhouding hier ook een grote rol in, de respondenten zien hun eigen cultuur als geciviliseerd en geëmancipeerd, terwijl de Islamitische culturen gezien worden als culturen die wat bepaalde aspecten betreft achterlopen op de Joegoslavische cultuur. *“Ik zou het heel erg vinden als mijn kind een hoofddoek zou moeten dragen, ik weet niet of ik dat ooit zou kunnen accepteren. Bovendien denk ik dat mijn kind zich niet zou kunnen redden in een cultuur waar de vrouw toch nog vaak een ondergeschikte rol heeft, en ik zou ook niet weten hoe wij als familie met de partner en zijn familie om zouden moeten gaan”* (Respondent 7). Hieruit blijkt dat er toch een bepaalde angst is tegenover de groepen die ver van de eigen traditie staan en dat er bepaalde vooroordelen heersen over deze groepen. De respondenten die tot de oud communistische Servische traditie behoren gaan op verschillende manieren met de verschillende gemengde huwelijken om. Bij een gemengd huwelijk met een autochtoon is er sprake van actieve tolerantie, waarbij niemand moeite heeft met het huwelijk. Gemengde huwelijken met personen met een andere etniciteit, worden

echter niet altijd hartelijk ontvangen. De respondenten hebben meerdere malen aangegeven meer moeite te hebben met een gemengd huwelijk waarbij de partner een Islamitische achtergrond heeft. Er is echter nergens uit gebleken dat de intolerantie dusdanig zou zijn dat de omgeving het huwelijk zou proberen te verwoesten. Er is onvrede over het gemengde huwelijk, maar deze onvrede wordt voornamelijk binnen de huiselijke kringen besproken. Hier is dus sprake van een passieve intolerantie naar het gemengde huwelijk toe, indien de persoon tot een andere etnische groep behoort (met uitzondering van autochtonen).

5.4.4 De communistische kijk op de gemengde huwelijken

Uit de bovenstaande paragrafen is gebleken dat de personen die op het eerste gezicht tot de Balkan traditie gerekend worden heel veel van het communistische gedachtegoed in hun beeldvorming over gemengde huwelijken meenemen. De respondenten zijn op basis van hun etnische en culturele achtergrond, maar ook hun religie tot de Balkan traditie gerekend, wanneer er echter door geanalyseerd wordt blijkt dat de respondenten die tot de Balkan traditie gerekend werden minder vast in de traditie zitten dan de respondenten die tot de Westerse en de Midden Oosten traditie zijn gerekend. Het is niet zozeer de traditie die van groot invloed is op hun denkbeelden over gemengde huwelijken, maar hun communistische achtergrond. De invloed van deze communistische achtergrond klinkt overal in door; de grote hoeveelheid contracten met andere etnische groepen, de voorkeur voor een partner met dezelfde culturele achtergrond in plaats van dezelfde religie, de manier waarop wordt teruggekeken naar de omgang met andere groepen in Joegoslavië; de verschillen tussen de etnische groepen worden geminimaliseerd en er is sprake van een overkoepelende Joegoslavische cultuur. Al deze aspecten dragen eraan bij dat de respondenten die tot de Balkan traditie gerekend zijn eigenlijk helemaal niet in één van de drie tradities te plaatsen zijn en dus een aparte groep vormen; de oud communistische Servische traditie uit voormalig Joegoslavië. Deze groep verheerlijkt de tijd waarin iedereen tot dezelfde groep werd gerekend en waarbij alle verschillen tussen de mensen in de doofpot werden gestopt. Dit is tevens de groep die deze 'traditie' lijkt voort te zetten in Nederland, zij hebben de meeste contacten met personen van andere etnische groepen en staan daar ook het meest open tegenover. Veel van de respondenten verlangen terug naar de tijd voor de oorlog, maar bij deze groep is het verlangen naar vroeger het grootst. Zij geloven heilig in het feit dat het communisme de mensen in Joegoslavië bij elkaar heeft gebracht en dat iedereen binnen die overkoepelende Joegoslavische traditie paste. De oorlog heeft echter zijn sporen achtergelaten en de mensen uit elkaar gedreven. Tijdens de oorlog is het geloof een hele grote rol gaan spelen in het leven van de mensen, waar in de tijd van het communisme het geloof juist als een verschil werd gezien tussen de mensen en zo veel mogelijk werd geminimaliseerd. Doordat mensen zoveel waarden gingen hechten aan het geloof vervreemden ze van elkaar, mensen gingen meer belang hechten aan het geloof en steeds minder aan de Joegoslavische cultuur. Daardoor werden de verschillen steeds meer zichtbaar en namen de mensen steeds verder afstand van elkaar. In de tijd van het communisme was een dergelijke situatie ondenkbaar geweest, daarom verlangen de Servische oud communisten ook terug

naar de tijd van Tito; een tijd waarin iedereen gelijk was en waar gemengde huwelijken door velen wel werden geaccepteerd.

5.5 Conclusie

De overeenkomsten tussen de respondenten van de Westerse traditie en de oud communistische Servische traditie lijken op het eerste gezicht erg groot, er zijn echter ook een aantal belangrijke verschillen. Zo geven de respondenten van de Westerse traditie aan meer waarde te hechten aan het geloof, dan de cultuur van de partner van hun kind. De respondenten van de Westerse traditie geven aan hun kinderen te stimuleren met andere kinderen om te gaan die hetzelfde geloof belijden. Terwijl de Servische oud-communisten juist de voorkeur geven aan de cultuur van de partner; dus dat de persoon afkomstig is uit voormalig Joegoslavië. Er wordt echter wel een onderscheid gemaakt tussen partners die tot de Westerse traditie behoren en partners die tot de Midden-Oosten traditie behoren. Er gaat een duidelijke voorkeur uit naar personen die christen zijn. Dit is mede te verklaren door de verhoudingen die er voor de oorlog al waren tussen de verschillende tradities; personen die tot de Balkan traditie kunnen worden gerekend hadden altijd al een betere band met personen uit de Westerse traditie, hier heeft de burgeroorlog dus vrij weinig aan veranderd. De respondenten die tot de Midden-Oosten traditie behoren zijn verdeeld als het aankomt op het belang van cultuur versus religie, de een geeft de voorkeur aan een partner met hetzelfde geloof, terwijl voor de ander met name de culturele achtergrond een belangrijke rol speelt. Een ander aspect waarop deze tradities van elkaar verschillen is het contact met de andere etnische groepen in Nederland; waar de respondenten behorend tot de Midden-Oosten traditie en de Westerse traditie enkel zakelijk contact onderhouden met personen van etnische groepen, geven de Servische oud communisten aan ook daadwerkelijke vriendschappen met personen uit andere etnische groepen te onderhouden. Dit zou wellicht te maken kunnen hebben met de communistische eenheidsgedachte waarbij er vooral wordt gekeken naar de overeenkomsten tussen verschillende groepen en niet zozeer naar de verschillen.

Er zijn echter ook veel overeenkomsten tussen de drie tradities. Alle drie de tradities lijken allereerst de voorkeur te geven aan een partner van dezelfde traditie en met hetzelfde geloof, indien dit niet mogelijk is staat de Nederlandse cultuur op de tweede plaats. De Nederlandse cultuur geniet de voorkeur, omdat men eraan gewend is geraakt en van mening is dat deze cultuur van hetzelfde niveau is als de eigen cultuur. Er lijkt een bepaalde sociale afstand te zijn tussen de ex-Joegoslaven en de andere etnische groepen. De respondenten geven meerdere malen aan dat zij een goede opvoeding en opleiding hebben gehad, dat in het land van herkomst gepaard ging met een goede baan. Zij zijn een bepaalde levensstijl gewend, waarbij veel waarden gehecht wordt aan de gedeelde normen en waarden. De andere etnische groepen zijn aanzienlijk lager opgeleid, maar nemen ook niet de moeite om op de juiste manier in Nederland met hun medemensen om te gaan, dat is de grootste reden waarom de ex-Joegoslaven geen band hebben met de andere etnische groepen. Ze zijn van een 'ander niveau', beweren ze zelf. Om deze reden worden de gemengde huwelijken met andere etnische groepen dan ook minder snel

geaccepteerd dan gemengde huwelijken met autochtonen. Gemengde huwelijken met autochtonen worden door alle tradities geaccepteerd, het wordt als een logisch gevolg gezien aangezien de kinderen hier opgevoed zijn, naar school gaan en uiteindelijk werk vinden. Alle respondenten geven dan ook aan dat er in de toekomst vast en zeker meer gemengde huwelijken met autochtonen en andere etnische groepen voor zullen komen. Er wordt echter niet verwacht dat er meer tolerantie zal zijn tegenover alle soorten gemengde huwelijken, althans niet door de eerste generatie. Er wordt wel verwacht dat de komende generaties gemengde huwelijken als normaal zullen beschouwen, net zoals voorheen de gemengde huwelijken in voormalig Joegoslavië geaccepteerd werden. Voornamelijk omdat de kinderen van de eerste generatie ex-Joegoslaven die in Nederland woonachtig zijn tussen allerlei verschillende etnische groepen opgroeien en op deze manier deze culturen ook beter leren kennen. Het tegenovergestelde wordt echter verwacht van de gemengde huwelijken tussen de verschillende tradities uit voormalig Joegoslavië, men is van mening dat de verdeeldheid in Nederland dusdanig groot is, dat de kinderen eerder zullen kiezen voor een andere etnische groep, dan voor iemand uit hetzelfde land van herkomst, maar met een andere religie. De burgeroorlog die in voormalig Joegoslavië heeft plaatsgevonden lijkt nog steeds een invloed uit te oefenen als het aankomt op het kiezen van een partner uit hetzelfde land van herkomst. Er zijn negatieve opvattingen over de verschillende tradities uit voormalig Joegoslavië ontstaan, wat ertoe leidt dat de kinderen uit de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland meer naar andere groepen neigen dan de eigen (hiermee wordt de gehele ex-Joegoslavische groep in Nederland bedoeld, dus niet specifiek de eigen traditie). De kinderen zijn dusdanig in Nederland geïntegreerd dat de band met de mensen uit hetzelfde land van herkomst niet meer zo krachtig is als de band die de eerste generatie nog steeds heeft en koestert. Deze integratie zorgt er tevens voor dat de verschillen tussen de Nederlandse kinderen en de kinderen uit voormalig Joegoslavië zeer beperkt zijn, wat een huwelijk volgens veel van de respondenten ten goede komt. Het zijn immers de verschillen die tot conflicten in huwelijken kunnen leiden.

6. Achterliggende kenmerken die mede bepalend zijn voor het oordeel over gemengde huwelijken

6.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk is aangegeven dat bij twee van de drie groepen de traditie waartoe de respondenten behoren erg bepalend is voor de manier waarop men over gemengde relaties denkt. Er zijn echter ook andere kenmerken die bijdragen aan de opvattingen die men heeft over gemengde huwelijken, deze kenmerken zijn niet dusdanig bepalend dat zij als hoofdreden gezien kunnen worden voor bepaalde opvattingen, maar horen desalniettemin vermeld te worden als aspecten die de opvattingen over gemengde huwelijken kleuren. Er zal daarom in dit hoofdstuk worden stilgestaan bij de invloed van het opleidingsniveau, de generatie waartoe men behoort, de politieke voorkeur die men heeft, de omgeving waar men in Nederland woonachtig is en het geslacht van de respondent om vast te stellen in hoeverre deze kenmerken (mede) hun invloed uitoefenen op de manier waarop de respondenten over gemengde relaties denken.

6.2 Opleidingsniveau

Het overgrote deel van de respondenten heeft een MBO opleiding genoten in het land van herkomst. Het opleidingsniveau van de respondenten is dus vrij gemiddeld volgens de Nederlandse normen, waar circa 70% van de bevolking Middelbaar Beroepsonderwijs heeft gevolgd. Er zijn echter ook een aantal respondenten die hoger opgeleid zijn en een HBO of een WO opleiding hebben afgerond, de meeste respondenten hebben dat in het land van herkomst gedaan, slechts één respondent heeft haar WO-opleiding in Nederland afgerond.

Na een zorgvuldige analyse is gebleken dat het opleidingsniveau wel degelijk een rol speelt bij de opvattingen die men heeft over gemengde huwelijken. Het zijn vooral de hoogopgeleiden die religie niet als de belangrijkste factor zien als het gaat om de partner van hun kind, tevens lijkt deze groep het minst gelovig. Feestdagen worden gevierd, omdat zij een onderdeel uit zijn gaan maken van hun cultuur en niet zo zeer vanwege de religieuze betekenis erachter. Bovendien wordt duidelijk dat de hoogopgeleiden niet zozeer spreken van contacten met 'andere culturen', maar het meer hebben over omgang met verschillende mensen en hiermee de individuele kenmerken van deze personen benoemen. Waarbij de aandacht dus niet gelijk uitgaat naar de culturele achtergrond. Dit gegeven toont aan dat hoogopgeleiden minder sterk onderscheid maken tussen mensen op grond van hun etnische achtergrond dan de respondenten die lager opgeleid zijn. *"Wij gaan met iedereen om, niet alleen met mensen uit ex-Joegoslavië. Mensen waar we het goed mee kunnen vinden, daar gaan we mee om, ongeacht wat hun afkomst is, daar hebben wij nooit een probleem van gemaakt"* (Respondent 25). Naast het feit dat de hoogopgeleide respondenten de scheiding met mensen uit andere etnische groepen niet zozeer benadrukken en omgaan met mensen met allerlei verschillende culturele achtergronden, zijn het tevens de respondenten met de meest tolerante visie als het om gemengde huwelijken gaat. Zoals gezegd speelt religie geen of een geringe rol volgens deze respondenten als het gaat om de partnerkeuze van hun kind. Deze groep geeft tevens veelal aan dat het er vooral om gaat hoe iemand als persoon is en dat cultuur daarbij

een relatieve rol speelt. Dat wil zeggen dat een persoon vooral op zijn individuele kenmerken wordt beoordeeld en niet zozeer op zijn culturele achtergrond, wel moet hierbij vermeld worden dat de manier waarop men opgevoed is van groot belang is, en dit wordt, ook door de hoogopgeleiden, toch als onderdeel van de cultuur gezien. *“Ik zou er geen probleem mee hebben als mijn kind later een relatie zou krijgen met iemand die niet uit Joegoslavië afkomstig is, als het maar een goed mens is en als hij maar goed opgevoed is, dat is voor mij het belangrijkste”* (Respondent 26).

De hoogopgeleiden kunnen als de meest tolerante ‘groep’ gezien worden als het gaat om gemengde huwelijken, de aspecten die hen tot een bepaalde traditie doen behoren zijn echter van grote invloed. Het opleidingsniveau werkt wel door in de opvattingen die men heeft over gemengde huwelijken, maar de traditie waartoe men behoort overschaduwde deze invloed als het ware. Zo blijken, ook als er rekening gehouden wordt met het opleidingsniveau, dat het met name de respondenten van de Westerse traditie zijn die de meeste waarde hechten aan het geloof, de Servische oud communisten de minste waarde hechten aan het geloof en het merendeel van de respondenten van alle tradities de beste aansluiting vinden bij een gemengd huwelijk met autochtonen, omdat de Nederlandse cultuur naar eigen zeggen relatief dicht bij hun eigen cultuur, maar ook geloof staat.

6.3 De communistische generatie van Tito

In dit onderzoek is de aandacht uitgegaan naar de vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië die in de jaren '90 van de vorige eeuw naar Nederland toe gekomen zijn. De leeftijd van de respondenten toen ze naar Nederland kwamen varieert tussen de eind twintig en eind dertig jaar. Men zou dus kunnen spreken van één generatie, die in de gouden jaren van Joegoslavië onder het bewind van de voormalige president van Joegoslavië Josip Broz Tito zijn opgegroeid. In de tijd van Tito werden de verschillen tussen de tradities in voormalig Joegoslavië onderdrukt en werd er gestreefd naar eenheid onder het volk. Velen van hen zien de tijd van Tito als een ideale tijd waarbij iedereen met elkaar omging en waarbij aspecten als geloof of cultuur geen enkele rol speelden. *“Ik ben opgegroeid in een tijd waar ik als moslim midden in Zagreb of Belgrado buiten kon overnachten, zonder dat iemand me kwaad deed. Je was overal veilig en je had overal vrienden, het maakte niet uit hoe iemand heette we waren allemaal één natie”* (Respondent 11). Er wordt tevens aangegeven dat gemengde huwelijken in de tijd van Tito als ‘normaal’ beschouwd werden, het werd door iedereen geaccepteerd en getolereerd. Iedereen was gelijk en er werd zeer zelden moeilijk gedaan over het aangaan van gemengde relaties. Deze tijd van tolerantie lijkt echter voorbij te zijn met de komst van de nationalistische partijen, die de macht kregen eind jaren '80, begin jaren '90. Deze partijen streefden niet naar gelijkheid, maar zorgden juist voor verdeeldheid onder het volk. Het waren niet meer de overeenkomsten die werden benadrukt door de politieke partijen, maar de aandacht ging uit naar de verschillen. *“Door de komst van nationalistische partijen gingen mensen op partijen stemmen die voor hun groep opkwam, alle partijen waren in handen van één bepaalde groep en dat werd ook op die manier naar buiten gebracht”* (Respondent 1). Het moge duidelijk zijn dat binnen de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland het de oud communisten zijn die van mening zijn dat de tijd waarin Tito het land regeerde de beste tijd van Joegoslavië was, met het overlijden van Tito kwam er een

einde aan de eenheid in het land en werd de verdeeldheid gestimuleerd door de nieuwe partijen. *“Gemengde huwelijken hebben in Nederland meer kans van slagen, omdat de omgeving daar nu anders tegenaan kijkt. Daar zijn mensen toch wat conservatiever dan hier. Dat is allemaal zo gekomen door de oorlog, voor de oorlog waren er veel gemengde huwelijken en die huwelijken functioneerden heel normaal, maar in de oorlog zijn veel van die huwelijken kapotgemaakt. Dat heeft er allemaal mee te maken hoe het landelijke systeem in elkaar zit, in welk land je woont. Nu zijn in voormalig Joegoslavië nationalistische partijen aan de macht en hun doel is de mensen uit elkaar halen en ze verdelen, ze willen niet dat mensen uit verschillende groepen vriendschappen met elkaar sluiten en al helemaal geen huwelijken, alles draait om de ‘natie’ waartoe je behoort, of eigenlijk gerekend wordt”* (Respondent 2). Wellicht dat de afkeer tegen deze nationalistische partijen, of misschien wel de steun voor deze partijen ertoe heeft geleid dat het merendeel van de respondenten geen politieke voorkeur in Nederland heeft en zich vrij weinig bezighoudt met het politieke klimaat van het land. De politiek wordt immers verantwoordelijk gehouden voor de burgeroorlog. Er wordt aangegeven dat men met name de politieke programma’s uit het eigen land volgt, maar er wordt vooral kritiek uitgeoefend op de politieke partijen en hun standpunten. Men zou verwachten dat de interesse voor de politiek in Nederland daarom juist groot is, maar niets is minder waar. Er wordt weinig interesse getoond voor de politiek in Nederland, bij uitzondering geven de respondenten aan dat ze zullen stemmen. De voornaamste reden voor deze desinteresse? Geen tijd om zich erin te verdiepen, althans dat is wat de respondenten zelf aangeven. Er zijn echter andere aspecten die hiermee samenhangen. De mensen zijn niet geïnteresseerd in de politieke partijen, omdat zij de tijd van Tito als het ware verheerlijken en niet het gevoel hebben dat zij ooit in zo’n politiek klimaat terecht zullen komen. Een aantal respondenten geeft aan vroeger actief lid te zijn geweest van de communistische partij, deze partij is in het land van herkomst niet meer de heersende partij en de partijen die nu aan de macht gekomen zijn, schoppen tegen de schenen van velen aan. Deze ommezwaai heeft ertoe geleid dat er een bepaalde mate van afkeer tegen de politiek is ontstaan onder de ex-Joegoslavische respondenten. De teleurstellingen en de oorlog die volgens de respondenten door deze nieuwe partijen veroorzaakt is, heeft aangetoond dat er door de politieke partijen haat gezaaid wordt en dat ze de verdeeldheid tussen de mensen bevorderen. Dit lijkt de voornaamste reden te zijn dat de mensen die in Nederland woonachtig zijn en door de oorlog Joegoslavië gevlucht zijn zich afzijdig houden van politieke partijen. *“Al zouden ze twee Tito’s tot president maken, niemand kan die puinhoop meer opruimen en het is een kwestie van tijd voordat in Nederland ook iets soortgelijks gebeurt. Kijk maar naar de invloed van Wilders, zijn doel is hetzelfde als die van de nationalistische partijen in voormalig Joegoslavië; haat zaaien”* (Respondent 20). Het zijn met name de Servische oud communisten die aanvankelijk tot de Balkan traditie gerekend werden die veel waarde hechten aan de communistische periode van Tito, binnen de andere tradities is er slechts een enkeling die het communisme expliciet aandraagt als een glorieus tijdperk van Joegoslavië waarin er eenheid heerste. Het communisme heeft dus aanzienlijk minder invloed uitgeoefend op hun leven in voormalig Joegoslavië, maar ook op hun denkbeelden over gemengde huwelijken.

6.4 Nabijheid etnische groepen in Nederland

Tijdens de analyse is tevens rekening gehouden met de woonplaats van respondenten en in hoeverre in de buurt van de woonplaats mensen uit voormalig Joegoslavië wonen, dan wel van een andere etnische groep. Verwacht werd dat wanneer men geen mensen uit voormalig Joegoslavië in de buurt had wonen, men meer contact zou hebben met andere etnische groepen, wat bevorderlijk zou zijn voor de acceptatie van gemengde huwelijken. Dit is echter uit het onderzoek niet duidelijk naar voren gekomen. Wel geven de respondenten die in een gebied wonen waar relatief weinig mensen woonachtig zijn van de eigen etnische groep aan dat zij meer om gaan met autochtonen, maar er is geen duidelijk verschil op te merken tussen de acceptatie van gemengde huwelijken tussen de respondenten die weinig of juist veel mensen uit voormalig Joegoslavië in de directe omgeving hebben. De meerderheid van de respondenten heeft aangegeven geen moeite te hebben met een Nederlandse partner van hun kind, de hoeveelheid contacten die men met Nederlanders heeft lijkt hier weinig invloed op te hebben. Wanneer het echter over andere etnische groepen in Nederland gaat, staan met name de respondenten die in de kleinere steden of dorpen woonachtig zijn hier angstig tegenover. Men lijkt de vooroordelen die over andere etnische groepen bestaan over te nemen, wat de afstand tot deze groepen vergroot. *“Wij wonen in een dorp en we hebben een goede relatie met onze burens, maar als ik zie hoe het er in de grote stad aan toe gaat ben ik blij dat ik daar niet tussen woon. Ik hoor ook van vrienden dat zij veel problemen hebben met andere culturen, wij hebben er in het dorp nooit last van gehad, maar hier wonen ook vooral Nederlanders, dus misschien dat het daaraan ligt”* (Respondent 18). De reactie op personen van andere etnische groepen tussen de respondenten verschilt dan ook enigszins van elkaar. De respondenten die uit een grote stad afkomstig zijn zetten zich af tegen andere groepen, omdat zij zelf het één en ander hebben meegemaakt met mensen van andere etnische groepen wat hen niet aanstaat. Terwijl de respondenten die in dorpen of kleinere steden woonachtig zijn met een bepaalde terughoudendheid en angst naar andere etnische groepen kijken, veelal vanwege de negatieve berichtgeving over deze groepen in de media of verhalen van bekenden. Het zijn dan ook de respondenten uit de grote stad die zich feller en wat meer openbaar verzetten tegen gemengde huwelijken met andere etnische groepen, zoals de Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers.

De nabijheid van andere etnische groepen oefent klaarblijkelijk geen positieve invloed uit op de manier waarop men denkt over gemengde huwelijken met personen die een andere culturele achtergrond hebben dan de autochtone. Er is echter nog één kenmerk waarmee rekening is gehouden tijdens het onderzoek; het geslacht van de respondenten. De invloed van dit aspect zal in de hierop volgende paragraaf nader besproken worden.

6.5 Geslacht

Tijdens dit onderzoek is er ook rekening gehouden met de invloed dat het geslacht kan hebben op de opvattingen over gemengde huwelijken. In hoeverre de mannen en vrouwen een gemengd huwelijk goedkeuren of veroordelen heeft echter vooral te maken met de traditie, en met name de verhouding tussen man en vrouw binnen die traditie, waartoe men behoort.

Binnen de Westerse traditie is er weinig verschil tussen mannen en vrouwen. Beiden geven de voorkeur aan de partner van hun kind die dezelfde religieuze achtergrond heeft. De verhouding tussen man en vrouw lijken binnen deze traditie het meest evenwichtig te zijn. Het merendeel van de vrouwen binnen de Westerse traditie hebben een betaalde baan gehad in het land van herkomst en zijn ook in Nederland aan het werk. Het zijn vooral de vrouwen binnen de Midden-Oosten traditie die in het land van herkomst thuis bleven en voor hun kinderen zorgden en ook in Nederland niet bezig lijken te zijn met het opbouwen van een carrière, maar de voorkeur geven aan het opvoeden van hun kinderen en het verzorgen van het huishouden. Daarnaast zijn het voornamelijk mannen binnen de Midden-Oosten traditie die belang hechten aan de religie van de partner van hun kind. Als de religie hetzelfde is, kan de cultuur niet veel uiteenlopen en zijn de verschillen tussen de partners te overzien, aldus de mannelijke respondenten van de Midden-Oosten traditie. De vrouwen hechten echter meer waarde aan de culturele achtergrond van de partner van hun kind. Wanneer mensen uit hetzelfde gebied komen is de kans groot dat zij dezelfde normen en waarden hebben meegekregen, deze normen en waarden zijn van grote invloed op de kijk op de wereld die men heeft. Wanneer men dezelfde normen en waarden deelt, zal de relatie meer kans van slagen hebben. De vrouwen accepteren dus vooral een gemengd huwelijk tussen mensen van dezelfde cultuur, waarbij de religie anders is, terwijl de mannen toleranter zijn tegen personen van hetzelfde geloof, maar met een andere cultuur. Van de Servische oud communisten geeft het merendeel van de mannen en de vrouwen de voorkeur te geven aan dezelfde cultuur, dit is ook niet zo verwonderlijk aangezien het merendeel van deze respondenten zelf ook niet actief een religie belijdt.

De respondenten geven zelf aan dat het te maken heeft met de opvoeding, de een is religieuzer opgevoed dan de ander, wat ertoe leidt dat religie een belangrijke rol speelt bij de partnerkeuze. Andere omgevingsfactoren lijken uitgesloten te kunnen worden, omdat in dit onderzoek echtparen geïnterviewd zijn, waarbij de man en de vrouw veelal uit dezelfde omgeving uit voormalig Joegoslavië afkomstig zijn. Er is dan ook geen aanleiding om te geloven dat andere dan individuele factoren op de opvattingen van gemengde relaties van invloed zijn als het aankomt op het onderscheid tussen man en vrouw.

6.6 Conclusie

De kenmerken die in dit hoofdstuk besproken zijn oefenen op hun manier in meer of mindere mate invloed uit op de acceptatie van gemengde huwelijken. Deze kenmerken kleuren de mening van mensen, maar zijn niet zo bepalend als de traditie waartoe men behoort, althans indien men tot de Westerse of de Midden Oosten traditie behoort. Het geloof dat men heeft, de manier waarop men is opgevoed en waar men is opgegroeid, dus de traditie waartoe men behoort is dusdanig bepalend dat de overige kenmerken slechts een geringe bijdrage leveren aan de opvattingen die men heeft over gemengde huwelijken. Het zijn echter wel aspecten waar rekening mee gehouden dient te worden, omdat zij toch een onderdeel uitmaken van de manier waarop mensen niet alleen naar gemengde relaties kijken, maar ook naar andere etnische groepen in het algemeen. Voor de respondenten die aanvankelijk tot

de Balkan traditie leken te behoren is dit echter niet van toepassing, zij lijken niet in binnen de drie 'standaard' tradities te passen. Bij hen is het namelijk niet zozeer de religieuze en etnische achtergrond die bepalend is voor de beeldvorming over gemengde huwelijken, maar zijn het hun communistische idealen die van grote invloed zijn. Uiteraard zijn er binnen de Westerse en de Midden Oosten tradities ook respondenten met communistische idealen, maar die zijn niet zo bepalend als bij de Servische oud communisten. Waar de religieuze, etnische en culturele achtergrond van de respondenten uit de Westerse en de Midden Oosten traditie met name bepalend is voor acceptatie van gemengde huwelijken, is het bij de Servische oud communisten voornamelijk de communistische achtergrond die hierbij bepalend is.

7. Conclusie

7.1 Inleiding

In dit afsluitende hoofdstuk wordt getracht een koppeling te maken tussen de theorie waarop het onderzoek gebaseerd is en de onderzoeksresultaten, waarmee de centrale vraag **“In hoeverre worden gemengde huwelijken binnen de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland geaccepteerd en hoe gaan de verschillende groepen binnen deze gemeenschap om met gemengde huwelijken?”** beantwoord zal worden. Er zal tevens een kritische reflectie op het onderzoek worden gegeven. Daarnaast wordt er een eigen interpretatie van de onderzoeksresultaten uitgezet en worden de mogelijkheden voor vervolgonderzoek besproken.

7.2 De hoofdbevindingen en terugkoppeling naar de theorie

Het kwalitatieve onderzoek naar de acceptatie van gemengde huwelijken binnen de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland heeft opvallende resultaten opgeleverd. Uit eerder onderzoek is gebleken dat er in voormalig Joegoslavië drie hoofdtradities te onderscheiden zijn, dit onderzoek heeft aangetoond dat het toebehoren tot één van deze tradities grotendeels de opvattingen ten opzichte van gemengde huwelijken bepaalt, althans voor twee groepen in ieder geval, één groep valt daar buiten. Op basis van religieuze, culturele en etnische achtergrond werden de respondenten ingedeeld in één van de drie tradities; Westerse traditie, Balkan traditie of Midden-Oosten traditie. Hieruit bleek dat de personen die tot één traditie behoren veel overeenkomsten met elkaar vertonen en dat de traditie waartoe men behoort dus van groot belang is voor de manier waarop naar gemengde huwelijken met personen met een andere etnische achtergrond wordt gekeken. Dit is echter niet voor alle groepen van toepassing. Voor de respondenten die tot de Westerse traditie en de Midden Oosten traditie zijn gerekend klopt het inderdaad dat de traditie waartoe ze behoren van groot belang is voor de manier waarop er gedacht wordt over gemengde huwelijken en in hoeverre deze geaccepteerd worden. Bij de respondenten die echter aanvankelijk tot de Balkan traditie gerekend werden geldt dat zij minder vast zitten in de traditie en dat met name de communistische achtergrond een zeer grote rol speelt bij de denkbeelden over gemengde huwelijken.

Er zijn tevens andere aspecten waar rekening mee gehouden is, zoals het opleidingsniveau van de respondenten, de politieke voorkeur van de respondent behoort, de nabijheid tot andere etnische groepen in Nederland en het geslacht van de respondenten. Hieruit is gebleken dat het opleidingsniveau door de tradities heen een bepaalde invloed uitoefent op de denkbeelden van de respondenten. Het zijn met name de hoogopgeleiden die weinig belang hechten aan religie en de scheiding tussen verschillende culturen, zowel de verschillende culturen binnen voormalig Joegoslavië als de bredere verschillende culturen, niet zo scherp ervaren.

Tevens is gebleken dat de burgeroorlog die in de jaren '90 van de vorige eeuw in voormalig Joegoslavië plaatsvond een grote indruk heeft achtergelaten op de mensen die gevlucht zijn. Er wordt met name door de Servische oud communisten met bewondering teruggekeken naar de tijd waarin Tito het land op een communistische manier bestuurde en waar iedereen gelijk was aan elkaar. De mensen realiseren zich echter dat die tijd voorgoed voorbij is, dit komt met name tot

uitdrukking in de verdeeldheid die er heerst in Nederland. De drie groepen uit voormalig Joegoslavië leven vrijwel gescheiden van elkaar, contact met personen van een andere groep uit voormalig Joegoslavië wordt vermeden om conflicten te voorkomen. Bovendien geven de respondenten aan zich niet altijd op hun gemak te voelen als er personen uit een andere groep aanwezig zijn, omdat zij dan erg moeten letten op wat er gezegd wordt en welke muziek er gespeeld wordt (hiermee worden nationalistisch getinte liederen bedoeld). De slechte ervaringen die men heeft overgehouden aan de oorlog en het leed dat de oorlog heeft veroorzaakt, heeft eraan bij gedragen dat er vrij negatief naar gemengde huwelijken of relaties wordt gekeken door de ex-Joegoslaven die in Nederland woonachtig zijn, dit geldt voor alle drie tradities. De enige gemengde relaties die daadwerkelijk geaccepteerd worden zijn de relaties met Nederlanders. Ook al is dit niet voor iedereen de ideale situatie, deze relaties worden geaccepteerd, omdat het volgens velen een logisch gevolg is van het feit dat de kinderen in Nederland opgroeien en de Nederlandse cultuur van jongs af aan buitenshuis mee krijgen. Over andere etnische groepen zijn de respondenten minder positief, men heeft met name geen goed woord over voor Turken en Marokkanen. Deze etnische groepen worden gezien als groepen die minder ver ontwikkeld zijn dan de ex-Joegoslaven zelf, tevens worden ze gezien als onrustzaaiers en personen met normen en waarden die erg verschillen van die van de ex-Joegoslaven. Dit kan ermee te maken hebben dat de ex-Joegoslaven weinig met deze groepen te maken hebben en afgaan op de negatieve berichtgeving die over deze groepen wordt gecreëerd. De helft van de respondenten geeft aan enkel zakelijk contact te hebben met personen uit andere etnische groepen en privé alleen contact te hebben met personen uit het eigen land van herkomst. Er wordt dan ook een scherp onderscheid gemaakt tussen de personen van de 'eigen cultuur', hiermee worden mensen die tot de eigen traditie behoren bedoeld, en personen uit 'andere culturen', hiermee worden alle overige groepen bedoeld die niet afkomstig zijn uit voormalig Joegoslavië. Dit onderscheid wordt met name gemaakt door de respondenten die tot de Westerse en de Midden Oosten traditie behoren. Iedereen die niet afkomstig is uit voormalig Joegoslavië wordt als 'andere cultuur' betiteld en als het ware als een buitenstaander door de gemeenschap gezien. Doordat er weinig contact is tussen de verschillende groepen uit de ex-Joegoslavische gemeenschap met andere etnische groepen is de kans klein dat een gemengde relatie of huwelijk met een persoon uit een andere etnische groep geaccepteerd wordt. Het onderzoek van Johnson & Jacobson (2005) onderschrijft dit en constateert dat vriendschap of contact met individuen van andere etnische groepen cruciaal is voor de acceptatie van gemengde huwelijken.

Wanneer er wordt teruggegrepen naar de literatuur blijkt dat het onderzoek van Botev (1994) gedeeltelijk bevestigd kan worden, de relatie tussen personen uit de Westerse traditie en Servische oud communisten lijkt 'beter' te zijn dan de relatie tussen deze twee groepen met personen uit de Midden-Oosten traditie. Dit heeft tot gevolg dat de onderling gemengde relaties of huwelijken tussen personen uit de Westerse traditie en de Servische oud communisten over het algemeen geaccepteerd worden. De verdeeldheid in Nederland tussen deze twee groepen lijkt minder te zijn dan de verdeeldheid tussen Servische oud communisten en de personen van de

Midden-Oosten traditie. Dit heeft in de meeste gevallen te maken met de gebeurtenissen die zich hebben afgespeeld in de burgeroorlog. Men geeft aan zich niet prettig te voelen bij de andere groep, met name de Servische oud communisten hebben het gevoel dat zij verantwoordelijk worden gehouden voor de oorlog, en mijden daarom met name het contact met de personen uit de Midden-Oosten traditie.

De theorie van Weber over sociale sluiting, dat er een strijd bestaat tussen verschillende groepen om sociale levenskansen, lijkt middels dit onderzoek niet te kunnen worden bevestigd. Voor het onderzoek werd er rekening mee gehouden dat een relatie met een Nederlander wellicht sneller geaccepteerd zou kunnen worden, omdat het sociale stijging tot gevolg zou kunnen hebben, dit is echter niet duidelijk genoeg naar voren gekomen uit de interviews. De respondenten geven echter wel aan dat de autochtone Nederlanders qua beschaafdheid het meest op niveau liggen met de ex-Joegoslaven en daarmee dus als 'beschaafder' dan de andere etnische groepen worden ervaren. Men verzet zich tegen het aangaan van gemengde huwelijken of relaties met etnische groepen waarvan gedacht wordt dat zij lager op de sociale ladder staan dan de ex-Joegoslaven. Dit is niet zozeer vanwege de mindere toegang tot bepaalde levenskansen, maar vanwege een bepaalde angst dat de eigen cultuur daarmee overschaduw wordt en dat men zich moet aanpassen aan waarden en normen waarvan gedacht wordt dat zij niet in lijn staan met de waarden en normen van de eigen cultuur en als het ware als 'minder ontwikkeld' gezien worden.

De omgang met gemengde huwelijken kan op verschillende manieren gebeuren, Hondius (1999) onderscheidt hier verschillende soorten van tolerantie in. In het geval van de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland lijken alle drie groepen op dezelfde manier om te gaan met gemengde huwelijken tussen een persoon uit voormalig Joegoslavië en iemand van een andere etnische groep (met uitzondering van de Nederlanders). In het begin is er sprake van passieve intolerantie, waarbij mijdingsgedrag van het paar voorop staat. Er wordt duidelijk gemaakt dat een gemengde relatie niet gewenst is en daarom worden de paren genegeerd. Dit gedrag houdt echter niet lang stand, men geeft aan dat de relatie tussen ouder en kind binnen alle tradities uit voormalig Joegoslavië erg sterk is en dat de ouders alles over hebben voor hun kind. Om er toch voor te zorgen dat het contact met hun kind niet verloren gaat wordt met de tijd langzaam toenadering gezocht tot het gemengde paar. Er wordt dan overgegaan tot passieve tolerantie, waarbij zo min mogelijk aandacht wordt besteed aan de verschillen en waarbij men zich met name richt tot de overeenkomsten in een poging een relatie op te bouwen met de partner van het kind. Binnen de ex-Joegoslavische samenleving in Nederland worden gemengde huwelijken met andere etnische groepen als normoverschrijdend gezien. Gemengde huwelijken die ontstaan tussen personen van een gelijksoortige cultuur, bijvoorbeeld een gemengd huwelijk met een Nederlander, worden geaccepteerd, omdat men niet ervaart dat de normen van de groep overtreden worden. Zoals eerder vermeld zijn de ex-Joegoslaven niet zo mild over personen met een culturele achtergrond die wat verder weg staan van de eigen cultuur, er wordt getracht deze relaties of huwelijken te voorkomen door veel verzet van de omgeving. Mochten ze dan toch voorkomen, geaccepteerd zullen ze niet worden, althans zeker

niet in het begin. Met de tijd geven de respondenten toe waarschijnlijk wat milder te worden als zij de persoon en de cultuur wat beter leren kennen. De Servische oud communisten hebben de meeste contacten met personen van andere etnische groepen en lijken de gemengde huwelijken dan ook het snelst te accepteren.

De acceptatie van gemengde huwelijken, tussen een persoon uit voormalig Joegoslavië en iemand met een andere etnische achtergrond, binnen de ex-Joegoslavische samenleving in Nederland lijkt niet groot te zijn, dit geldt met name voor de respondenten van de Westerse en de Midden Oosten traditie. De oorlog lijkt hier de meeste invloed op te hebben gehad, aangezien de meeste respondenten aangeven voor de oorlog gemengde huwelijken als 'normaal' te hebben ervaren. Om hier verandering in aan te brengen is het noodzakelijk de verdeeldheid tussen de verschillende groepen uit voormalig Joegoslavië te verminderen. Wanneer deze contacten hersteld zijn kan een poging gedaan worden om het contact met personen uit andere etnische groepen te verbeteren. Met de verbetering van die contacten zal de cultuur van personen van de andere etnische groepen beter begrepen worden, wat meer acceptatie van gemengde huwelijken met personen van andere etnische groepen tot gevolg kan hebben. Deze ontwikkeling lijkt zich nu al voor te doen onder de oud communisten. Verwacht wordt dat er in de toekomst meer gemengde huwelijken zullen zijn tussen personen uit voormalig Joegoslavië en personen van andere etnische groepen. Men geeft aan dat de eerste generatie altijd wel moeite zal hebben met gemengde huwelijken, maar de generaties die hier opgegroeid zijn zullen wellicht, net als hun ouders voor de oorlog, deze gemengde huwelijken als 'normaal' gaan beschouwen.

7.3 Kritische reflectie met betrekking tot het onderzoek

Voor de aanvang van dit onderzoek, werd ervan uit gegaan dat het werven van respondenten geen probleem zou zijn, ik behoor immers zelf tot de ex-Joegoslavische gemeenschap in Nederland. Al gauw werd duidelijk dat het vinden van de juiste respondenten een stuk moeilijker was dan gedacht. Met name de geslotenheid van personen die tot de Balkan traditie gerekend konden worden viel van het begin af aan op, doordat veel personen uit deze kring weigerden deel te nemen aan het onderzoek. Na een aantal geslaagde interviews werd het woord verspreid dat het onderzoek geen nadelige effecten heeft voor de groep en konden uiteindelijk genoeg respondenten bereikt worden. Om dit soort moeilijkheden in de toekomst te vermijden is het wellicht handig om de interviews uit te laten voeren door een neutraal individu, hiermee bedoel ik iemand die zelf niet uit voormalig Joegoslavië afkomstig is en niet zo dicht bij de gemeenschap staat als ik zelf. Het wordt echter wel lastig om de interviews uit te voeren, omdat alle respondenten de voorkeur gaven aan een interview dat in het Servo-Kroatisch gehouden werd. Bovendien bestaat de kans dat een 'vreemdeling' nog moeilijker toegelaten wordt tot de gemeenschap dan iemand waarvan men aan de naam kan zien tot welke traditie deze persoon behoort.

7.4 Eigen interpretatie van de onderzoeksresultaten

Zoals eerder vermeld is, ben ik zelf afkomstig uit voormalig Joegoslavië. Het leek mij dan ook interessant om onderzoek te doen naar een etnische groep die woonachtig is in Nederland, maar waar men relatief weinig over weet. Uit mijn eigen ervaringen had ik verwacht dat gemengde huwelijken met personen van andere etnische groepen niet snel geaccepteerd zouden worden vanwege het feit dat de mensen die afkomstig zijn uit voormalig Joegoslavië zich weinig bezig houden met personen uit andere etnische groepen en zich vooral richten op de eigen cultuur en de personen die tot hun eigen traditie behoren. Ik had dan ook verwacht dat bij de meerderheid van de respondenten de voorkeur uit zou gaan naar een partner uit voormalig Joegoslavië, ongeacht het geloof van deze persoon. Ik bleek het echter volledig bij het verkeerde eind te hebben. De oorlog heeft de denkbeelden van de generatie van mijn ouders dusdanig aangetast dat mensen zich 2000 km verder van hun eigen land nog steeds opsplitsen op basis van hun geloof. Deze verdeeldheid is iets wat geheel nieuw was voor mij en anderen van mijn generatie. Zo wordt al gauw duidelijk dat de generatiekloof erg groot is tussen de eerste en de tweede generatie van de ex-Joegoslaven die gevlucht zijn in de periode van de burgeroorlog. Ik ben er echter van overtuigd dat deze verdeeldheid in toekomst af zal nemen, bij mijn generatie is de kloof tussen de verschillende groepen uit voormalig Joegoslavië aan het afnemen en ik hoop dat de komende generaties deze verdeeldheid zullen doen vervagen. Net zoals mijn respondenten verwacht ik dat er in de toekomst meer gemengde huwelijken zullen zijn in Nederland, maar dan met name met autochtone Nederlanders, omdat vrijwel alle respondenten het meest positief tegenover deze etnische groep stonden. Ik verwacht tevens dat de acceptatie van deze huwelijken aanzienlijk zal toenemen bij de komende generaties. Wij zijn immers in een multicultureel land opgegroeid waarbij het contact met personen met allerlei verschillende achtergronden vanaf de basisschool werden gestimuleerd, dit heeft ertoe geleid dat wij wellicht wat meer weten van andere etnische groepen en deze daarom sneller zullen accepteren.

7.5 Vervolgonderzoek

Dit onderzoek heeft zich uitsluitend gericht op de acceptatie van gemengde huwelijken onder de eerste generatie vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië die in Nederland woonachtig zijn, hieruit is gebleken dat lang niet alle gemengde huwelijken geaccepteerd worden door deze generatie. Het is echter ook belangrijk om te weten hoe de kinderen, de tweede generatie, van deze vluchtelingen tegenover gemengde huwelijken staan. Houden zij aan de denkbeelden van hun ouders vast of kijken zij heel anders tegen gemengde huwelijken aan? Het lijkt mij dan ook een uitstekend vervolgonderzoek om de partnerkeuze van de tweede generatie vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië in Nederland in kaart te brengen. Het zou inzicht bieden in de verschillen tussen de generaties, maar het zou ook een indruk geven van de manier waarop de jongeren omgaan met de verschillende culturen en tradities in Nederland.

Literatuurlijst

Botev, N. (1994). Where East Meets West: Ethnic Inter-marriage in the Former Yugoslavia, 1962 to 1989. *American Sociological Review*, Vol. 59, No. 3 (Jun., 1994), pp. 461-480.

Benschop, A. (1987). *Over klassen, standen en partijen*. Kampen: Kok Agora.

Groendeveld, S. & Weijers-Martens, Y. (2002). *Minderheden in beeld*. Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO), Erasmus Universiteit.

De Hart, B. & de Hart, B. (2003). *Onbezonnen vrouwen: gemengde relaties in het nationaliteitsrecht en het vreemdelingenrecht*.

Site:

http://books.google.nl/books?id=KTWlHtOFWfsC&pg=PA59&lpg=PA59&dq=theorie+omhoog+trouwen&source=bl&ots=ht5JwCSLEp&sig=ilCo_jr0uP1G0tEITh0Zf28hsbw&hl=nl&ei=evQoTYnRC4q38gOByLz_Ag&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBoQ6AEwAA#v=onepage&q=theorie%20omhoog%20trouwen&f=false

Vekregen op: 8 januari 2011

Hessels, T. (2005). *Voormalig Joegoslaven in Nederland*.

Site: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/DE5F2076-B793-4BC8-AF47-D05BB654C3E9/0/2005k1b15p098art.pdf>

Vekregen op: 11 januari 2010

Hondius, D. (1999). *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens. Aanvaarding en ontwijking van etnische en religieuze verschillen sinds 1945*. Den Haag: SDU Uitgevers.

Van Huis, M. (2008). *Partnerkeuze van allochtonen*.

Site: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F03BA3D4-B5E3-4068-B087-EA5BD7B5D889/0/2007k4b15p25art.pdf>

Vekregen op: 11 januari 2010

Jacobson, C.K. & Johnson, B.R. (2006). Interracial friendship and African American Attitudes about Interracial Marriage. *Journal of Black Studies*, Vol. 36, No. 4 (Mar., 2006), pp. 570-584.

Johnson, B.R. & Jacobson, C.K. (2005). Contact in Context: An Examination of Social Settings on Whites' Attitudes Toward Interracial Marriage. *Social Psychology Quarterly*, Vol. 68, No. 4 (Dec., 2005), pp. 387-399.

De Jong, A. & Harmsen, C. (2001). Gemengde huwelijken.

Site: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2001/2001-0847-wm.htm>

Verkegen op: 11 januari 2010

Smits, J. (2000). Ethnic intermarrige and social cohesion. What can we learn from Yugoslavia?

Site: <http://home.planet.nl/~smits.jeroen>

Verkegen op: 14 februari 2010

Tolsman, J. & Lubbers, M. & Coenders, M. (2008). Ethnic Competition and Opposition to Ethnic Intermarriage in the Netherlands; A Multi-Level Approach. *European Sociological Review*, Vol. 24, No. 2 (2008), pp. 215-230.

Websites

Site: www.bosniancafe.com

Verkegen op: 01 december 2010

Site: <http://www.trudnoca.net/forum/viewtopic.php?f=2&t=42196&start=30>

Verkegen op: 01 december 2010

Site: <http://forum.banjaluca.com/viewtopic.php?f=27&t=15057>

Verkegen op: 01 december 2010

Bijlage

Tabel 4. Alle tradities bij elkaar, gesorteerd op respondent

	Contact	Voorkeur cultuur	Belang religie vs. Cultuur	Invloed omgeving	Invloed oorlog	Verdeeldheid	Acceptatie		Geïntegreerd
							NL'se cult.	Andere cult.	
Respondent 1	±	NL	R	+	±	+	±	-	-
Respondent 2	+	NL	C	+	+	+	±	-	±
Respondent 3	±	NL	x	+	x	x	+	-	±
Respondent 4	+	NL	R	+	+	x	+	+	+
Respondent 5	+	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 6	+	NL	C	x	+	x	+	-	+
Respondent 7	±	NL	C	+	+	-	+	-	-
Respondent 8	+	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 9	+	x	R	+	+	x	-	x	+
Respondent 10	±	NL	R	+	+	+	+	-	x
Respondent 11	±	NL	R	x	+	x	+	-	±
Respondent 12	±	NL	C	+	+	+	+	±	+
Respondent 13	+	NL	C	+	+	+	+	-	+
Respondent 14	±	NL	C	+	+	+	+	-	+
Respondent 15	±	NL	R	x	+	+	+	+	±
Respondent 16	±	x	R	+	+	+	+	-	-
Respondent 17	±	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 18	+	NL	C	x	+	+	+	-	+
Respondent 19	+	NL	R	+	+	+	+	-	±
Respondent 20	-	NL	C	+	+	+	+	-	-
Respondent 21	±	NL	R	+	+	x	+	-	±
Respondent 22	-	NL	R	+	+	+	+	-	x
Respondent 23	±	NL	R	+	+	+	+	-	+
Respondent 24	±	NL	R	+	+	+	+	-	±
Respondent 25	+	x	x	-	+	-	+	+	+
Respondent 26	+	NL	C	x	+	-	+	+	+
Respondent 27	+	NL	C	+	+	+	+	±	+
Respondent 28	+	x	R	+	+	+	+	±	±
Respondent 29	+	NL	C	+	+	+	+	±	+
Respondent 30	±	NL	R	x	+	+	+	-	±

Legenda

Contact De mate van contact die de respondenten hebben met personen uit andere etnische groepen; + veel contact, ± enkel zakelijk contact, - geen contact.

Voorkeur cultuur Welke 'cultuur' wordt geprefereerd indien eigen cultuur niet mogelijk is; NL: de Nederlandse cultuur, x: geen voorkeur.

Belang religie vs. Cultuur In hoeverre dezelfde religie of dezelfde cultuur de voorkeur heeft bij de partnerkeuze van het kind; R: dezelfde religie heeft de voorkeur, C: dezelfde cultuur heeft de voorkeur.

Invloed omgeving In hoeverre de sociale omgeving (dwz familie en vrienden) van invloed is op de manier waarop er gekeken wordt naar gemengde relaties en op de vraag of gemengde relaties worden aangegaan; + de invloed van de omgeving hierop is groot, ± de omgeving heeft hier enigszins invloed op, - de omgeving heeft hier helemaal geen invloed op.

Invloed oorlog In hoeverre heeft de burgeroorlog die in Joegoslavië heeft plaatsgevonden zijn invloed uitgeoefend op de manier waarop over gemengde huwelijken met personen uit andere etnische groepen wordt gedacht; + de invloed van de oorlog is groot, ± de oorlog heeft hier enigszins invloed op gehad, - de oorlog heeft hier geen invloed op gehad.

Verdeeldheid In hoeverre is er sprake van verdeeldheid tussen de verschillende groepen uit voormalig Joegoslavië die woonachtig zijn in Nederland; + de verdeeldheid in Nederland is groot, ± er is enigszins sprake van verdeeldheid, - er is geen sprake van verdeeldheid.

Acceptatie In hoeverre worden gemengde huwelijken met personen van andere etnische groepen geaccepteerd; Huwelijken met Nederlanders: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Huwelijken met personen uit andere etnische groepen: + geaccepteerd, ± enigszins geaccepteerd, - niet geaccepteerd.

Geïntegreerd In hoeverre voelt de respondent zich als een geïntegreerde burger in Nederland; + geïntegreerd, ± enigszins geïntegreerd, - niet geïntegreerd.

X= onbekend

Topic lijst

Contact

Met welke etnische groepen heeft u de meeste contact in uw vrije tijd, waar zou dat mee te maken kunnen hebben?

Had u in de tijd dat u woonachtig was in voormalig Joegoslavië vrienden uit de verschillende tradities?

Heeft u in uw vriendenkring mensen van een andere Joegoslavische traditie?

Heeft u in uw vriendenkring mensen met een andere etniciteit (incl. Nederlanders)?

Cultuur versus religie

Waar hecht u meer waarde aan, cultuur of religie en waarom?

Staat de traditie voorop of ziet u zichzelf als een 'Joegoslaaf'?

Wat heeft de voorkeur een gemengd huwelijk tussen iemand van een soortgelijke cultuur of iemand met de dezelfde religie en waarom?

Worden bepaalde culturen geprefereerd en waarom?

Kinderen

Hoe staat u tegenover het feit dat uw kinderen vrienden hebben met verschillende etnische achtergronden?

Prefereert u hierbij iemand met een soortgelijke cultuur of iemand met dezelfde religie?

Bent u van mening dat wanneer uw kinderen meer met Nederlanders omgaan hun kansen in de maatschappij groter zijn?

Identificatie

Hoe zou u uzelf omschrijven? (bv. Nederlander, Bosniër etc.)

Hoe voelt u zich in Nederland?

Hoe denkt u dat anderen u zien in Nederland?

Hoe voelt u zich in het land van herkomst? (bv. Toerist)

In hoeverre voelt u zich geïntegreerd in Nederland?

Nabijheid

Wonen er veel mensen uit voormalig Joegoslavië bij u in de buurt?

Gaat u in uw vrije tijd vaak om met deze mensen?

Toekomst

Denkt u dat er in de toekomst meer gemengde huwelijken zullen ontstaan tussen mensen uit voormalig Joegoslavië en andere etnische groepen?

Stimuleert u omgang van uw kind met andere kinderen uit voormalig Joegoslavië?